

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ 35 ★ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1981 ★ ΣΕΒΑΤ 5741

ושלחתי מהם פליטים אל... האיים הרחוקים

«Καί τοὺς σεσωσμένους ἐξ αὐτῶν θέλω ἐξαποστείλει εἰς...
τὰς νήσους τὰς μακράν...» (Ψα. 66: 19).

ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΜΝΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΙΜΗΣ

ΤΟ ΣΗΜΕΡΙΝΟ τεύχος τῶν «ΧΡΟΝΙΚΩΝ» εἶναι ἀφιερωμένο στην Ἰσραηλιτική Κοινότητα Ζακύνθου, μιά Κοινότητα πού δέν ὑπάρχει πιά.

ΤΑ ΟΣΑ θά διαβάσουν οἱ ἀναγνώστες μας γιά τή ζωή αὐτῆς τῆς Κοινότητος εἶναι περίπου τά ἴδια μέ ὅσα ἔχουν συμβῇ, στό πέρασμα τῶν αἰώνων, σέ ὅλες σχεδόν τίς Ἰσραηλιτικές Κοινότητες τῆς Ἑλλάδος. Οἱ φίλοι τῶν «ΧΡΟΝΙΚΩΝ» θά διαβάσουν γιά τό πνεῦμα μισαλλοδοξίας καί τίς διαβολές πού ἐπικρατοῦσαν κάποτε ἐναντίον τῶν Ἑβραίων, ἀλλά, παράλληλα, θά θαυμάσουν καί τή δραστηριότητα Χριστιανῶν μέ προοδευτικά μυαλά καί ἡρωικούς χαρακτήρες, πού δέν δίστασαν νά προστατέψουν καί νά βοηθήσουν τοὺς Ἑβραίους συντοπίτες τους.

ΣΤΗ ΖΑΚΥΝΘΟ, μέ τόν ἀνεπτυγμένο πολιτισμό καί τό ὑψηλό πνευματικό ἐπίπεδο, ὑπῆρχαν θαρραλέοι ἱεράρχες τῆς ἐλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, πού σέ καιροὺς χαλεποὺς δέν δίστασαν νά βροντοφωνήσουν τήν ἀλήθεια γιά ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς Ἑβραίους. Ἡ στάσις ἱεραρχῶν τοῦ διαμετρήματος τοῦ σοφοῦ Διονυσίου Λάτα (1836 – 1894) καί τοῦ ἡρωικοῦ Κυροῦ Χρυσοστόμου Δημητρίου (1890 – 1958) θά πρέπει, ἀσφαλῶς, νά προβληματίση μερικοὺς σύγχρονους ἱεράρχες (λιγοστοὺς, εὐτυχῶς) πού ἐπισείουν, σ' αὐτό τό τέλος τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, τόν «ἐβραϊκό μπαμπούλα» καί πού προσπαθοῦν νά κάνουν ἀδικαιολόγητες φυλετικές διακρίσεις μεταξύ Ἑλλήνων κι Ἑβραίων...

Ἡ ΠΡΟΣΦΟΡΑ τοῦ τεύχους αὐτοῦ τῶν «ΧΡΟΝΙΚΩΝ» στή Ζάκυνθο δέν γίνεται μόνο γιά νά διασώσῃ καί νά προστατεύσῃ τήν ἱστορική μνήμη, ἀλλά καί γιά νά τιμήσῃ τοὺς ἡγέτες, τοὺς ἀνθρώπους καί τόν πολιτισμό τοῦ «Φιόρο ντί Λεβάντε».

Ίστορικά καί Λαογραφικά τῶν Ἰσραηλιτῶν τῆς Ζακύνθου

Ἀπό τό μνημειῶδες τρίτομο ἔργο τοῦ Λεωνίδα Χαραλάμπους Ζώη (Ζάκυνθος 1865 — Ἀθήνα 1956): ΛΕΞΙΚΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΖΑΚΥΝΘΟΥ (ἔκδοσις Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου, Ἀθήνα 1956), μεταφέρουμε, κατ' ἄλφαβητική σειρά, ὅσα περί τῶν Ἰσραηλιτῶν τῆς Ζακύνθου ἀναφέρει. Τά στοιχεῖα αὐτά, τά ὁποῖα παραθέτουμε αὐτούσια, φωτίζουν πολλές πτυχές τῆς ἱστορίας, τῶν ἐθίμων, τῆς καταγωγῆς καί τῆς προελεύσεως πολλῶν ἐκ τῶν μελῶν - οἰκογενειῶν τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ζακύνθου. Μᾶς παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες γιά τό πολιτι-

στικό καί τό βιοτικό ἐπίπεδο τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος, ὅπως ἐπίσης γιά τίς σχέσεις τους μέ τό εὐρύτερο κοινωνικό σύνολο.

Τό ἔργο τοῦ Λ.Χ. Ζώη, αὐτοῦ τοῦ ἀκάματο ἱστοριοδίφη καί ἐργάτη τοῦ πνεύματος, χαρακτηρίζεται ἀπό τήν αὐστηρή ἀντικειμενικότητα κι ἀμεροληψία τοῦ ἐπιστήμονα ἐρευνητῆ. Ὁ Λ.Χ. Ζώης διετέλεσε ἐπί σειράν ἐτῶν ἀρχαιοφύλακας Ζακύνθου καί ὑπῆρξε ἐκδότης τοῦ δεκαπενθημέρου φιλολογικοῦ καί ἱστορικοῦ περιοδικοῦ «Αἱ Μοῦσαι» (Ζάκυνθος 1893 — 1941). Ἐγράψε πολλές ἱστορικές μονογραφίες καί φιλολογικά ἄρθρα καί

ὑπῆρξε συνεργάτης τῆς «Ἐγκυκλοπαιδείας Μακρῆς» καί τοῦ «Λεξικοῦ Ἐλευθερουδάκη».

Ἡ ἀγάπη του, ἡ μάλλον τό πάθος του γιά τήν ἱστορική ἀλήθεια καί τό δίκαιο ἔκανε τόν Λ.Χ. Ζώη ὑπέρμαχο τῆς ἀδελφικῆς καί ἀρμονικῆς συνυπάρξεως Ἰσραηλιτῶν καί Χριστιανῶν καί πάντοτε, σέ ὅλη του τή ζωή, ἐργάσθηκε κατὰ τῆς μισαλλοδοξίας καί τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ. Γιά τήν ὁλότητα τῶν συγχρόνων του Ζακυνθίων Ἰσραηλιτῶν ὁ Λ.Χ. Ζώης συγκαταλέγεται μεταξύ τῶν «Χασιντέ Ουμότ Αολάμ», τῶν «εὐσεβῶν καί δίκαιων τῶν ἐθνῶν».

Ἀβραάμ, κοινῶς Ἀμπραμῆς, ὄνομα ἑβραϊκόν. — Ραββῖνος τις ἐν Ζακύνθῳ κατὰ τόν 16^{ον} αἰῶνα. Πιθανόν ἡ ἴδιος ὁ Ἀ. Κωέν, ἱατρός. Ἐδημοσίευσεν ὁμιλίαν: Gloria dei Sapienti καί Esposizione ai Zalmi. Βεντούρα, οἰκογένεια ἑβραϊκή. Βεντούρα Ἰωσήφ, ραββῖνος 1841.

Βιτάλη, οἰκογένεια ἑβραϊκή, 1668. Μνημονεύονται οἱ: Ἀλέξανδρος, Magnifico Signor, 1695 καί Ἀλφόνσος, συντάξας τήν διαθήκην του, τό 1703. Ὁμώνυμες οἰκογένειες ἀπαντοῦν ἐν Σύρῳ καί Κύθῳ.

Γαίδουρο κεφάλι. Ἐπιστεύετο ὅτι ἐν τῇ ἑβραϊκῇ Συναγωγῇ ἐλάτρευετο ὀνείας κεφαλή, δι' ἣν καί δημῶδη ποιήματα ἐλέγοντο. Μάλιστα, τῷ 1661, ἐγένετο ἀπόπειρα ἀρπαγῆς αὐτῆς ὑπό τινος ἐκ Πατρῶν Ἀνδρέου Μηλιῶν. Κατά τοῦ ἀποτροπαίου τούτου ἐθίμου ἀποδιδόμενου εἰς τοὺς Ἰουδαίους ὑπό τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν, αὐστηρῶς καί τεχνηέντως ἀντεπεξέρχεται ὁ Ἰωσήπος, ὁ Ἰουδαῖος ἱστορικός, ἐν τῇ ἀπολογία του, γνωστῇ ὑπό τόν τίτλον «κατ' Ἀππίωνος».

Γανῆ, οἰκογένεια ἑβραϊκή. Παρώνυμον τῆς οἰκογενείας Πρέτζα. Γανῆ Ἥλιος ραββῖνος, 1906.

Γαόν Γιοσέφ, ραββῖνος ἐκ Βενετίας, 1639.

Δαλμέδεγος, οἰκογένεια ἑβραϊκή καταφυγοῦσα εἰς Ζάκυνθον μετὰ τήν πῦσιν τῆς Κρήτης, 1669. Δαλμέδεγος Σαμαρτίν, ἱατρός, 1732.

Δάση Διονύσιος, (1867 — 1949), δικηγόρος ἐν Ζακύνθῳ (σημ. Χρ: μη - ἑβραῖος)... Συνέγραψε πραγματεία: «Οἱ διωγμοί τῶν Ἑβραίων».

Δελμέδεγο, οἰκογένεια ἐκ Κρήτης 1662, ἐξ ἧς καί ὁ Δελμέντιγκο ἐκ τῶν τελευταίων ἀντιπροσώπων τῆς Ἰουδαϊκῆς σκέψεως.

Δεποντάτοι, ...Ἐπίτροποι τῶν Ἑβραϊκῶν Συναγωγῶν: Ζαμπάτη, οἰκογένεια, 1515, πιθανόν ἐκ Κεφαλληνίας, ἑβραϊκή.

Ἰουδήθ, γνωστῇ ζακυνθινῇ παράδοσις περί τῆς Ἰουδήθ, ἡ ὁποία ἐφόνευσε καί ἀπέκοψε τήν κεφαλὴν τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀσσυρίων Ὀλοφέρνης, ἐλευθερώσασα τήν χώραν τῆς, ὑπό Δ. Μπνίκου (Ἰόνιος Ἀνθολογία Ζακύνθου, 14, — περιοδικόν).

Ἰσάχαρ Ἥλιος, οἰκογένεια ἑβραϊκή ἐκ Γαστούνης, 1554.

Καμίτζ Ἰωσήφ, Ἑβραῖος ἱατρός, 1674. (Σημείωσις «Χρονικῶν»: ἡ Χαμίτζ. Βλέπε ἄρθρο — «Ὁ ραββῖνος Ἰωσήφ Χαμίτζ»)

Καντιῶτου, οἰκογένεια ἑβραϊκή, ἐκλιποῦσα τό 1555.

Καρρέρ Φρεϊδερίκος, (1841 — 1917) τ. βουλευτῆς καί δήμαρχος Ζακύνθου... διὰ τὰ ἐν Κερκύρα καί Ζακύνθῳ συμβάντα τοῦ 1891 ἐξέδωκε πραγματείαν τό 1891 «Ἰουδαϊσμός καί Χριστιανισμός», χαρακτηρισθεῖσαν ὑπό τῶν θεολόγων ὡς περισπούδαστος συγγραφή.

Κηζάν, οἰκογένεια ἑβραϊκή ἐκ Κερκύρας, 1841.

Κοέν, Κοέν Νεσίμ ραββῖνος τῆς ἑβραϊκῆς Κοινότητος, 1919.

Κόππιου, οἰκογένεια ἑβραϊκή 1584, ἧς ὁ Ἰσαάκ πατήρ Ἰακώβ, ἀναφέρεται: μεγалопретъ.

Κόρε, Core, 1660 οἰκογένεια ἑβραϊκή, ἧς ὁ Ἰούδας, ἱατρός καί ὁ Ἐφράϊμ, δόκτωρ. Ὁ τελευταῖος ἀπῆλθε μεγάλης φήμης ἐν Ζακύνθῳ: ἐφημίσθη ἐπὶ μίαν ἀκόμη βετίαν ὡς δημόσιος ἱατρός τό 1629.

Κούτη, οἰκογένεια ἑβραϊκή, 1555, 1661.

Κωέν, οἰκογένεια ἑβραϊκή, 1550. Ἐτέρα Κοέν, 1660.

Λάτα Διονύσιος... Ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου τό

1884... ἀπηγόρευσε εἰς Ἑβραίους νά γίνωνται μάρτυρες κοινῶς κουμπάροι, εἰς χριστιανικούς γάμους. Λάτας Διονύσιος τοῦ Νικολάου... Καθηγητής τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Γυμνασίῳ Ζακύνθου. Ἐδημοσίευσεν... «Γνῶμαι περί Ἰουδαίου». «Ἡ φυσική κατεύθυνσις καί τὸ καθήκον τῶν Ἑβραίων», μεταφρασθέν ἀγγλιστί καί γαλλιστί..

Λευή (ὀρθότ. Λευή), οἰκογένεια ἑβραϊκή ἐκ τῶν ἀρχαιτέρων ἐν Ζακύνθῳ. Λευή Δαβίδ, ραββίνος τῆς ἑβραϊκῆς Κοινότητος, 1883. Βλέπε ἐφημερίδα Ζακύνθου «Ἐλπίς» ἀρ. 1886, καί «Φιλελεύθερος» ἀρ. 720. Λευή Σολομών — Ἰάκωβος, ραββίνος, 1886, προαχθεὶς εἰς ἀρχираββίνον τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Φερράρας, ἀνεχώρησεν ἐκ Ζακύνθου κατὰ Μάιον 1891. Σημ. «Χρονικῶν»: Στὴν «Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρηση», τοῦ Μωυσῆ Χαΐμη (Μάιος 1912), διαβάζουμε: «Πρωτοβουλία τοῦ ἐκ Ζακύνθου Σολομώντος Λευῆ, ραββίνου ἐν Φερράρᾳ Ἰταλίας, συνελήφθη ἐν Ἰταλίᾳ ὑπὲρ τῶν παθόντων ἐκ τῶν σεισμῶν ὁμοθρήσκων ἀρχ. 1379, αἱ ὁποῖαι κατὰ λεπτομερὴ λογοδοσία ἐστάλησαν εἰς τὸν ὄν πρὸς ὄρον. Συγχαίρομεν τὸν ραββίνον Λευὴν διὰ τὸν ὑπὲρ τῶν ἀτυχῶν οἰκογενειῶν προσπάθειάς του».

Ματζαρτῶ, ὄνομα γυναικῆς Ἑβραίας, Μαζαλτῶ.

Ματζα οἰκογένεια ἑβραϊκή, 1690, ἥς ὁ Π. ὑπηρετήσεν εἰς τὸν ἰταλικὸν στρατὸν, προαχθεὶς ἐπὶ Ναπολέοντος εἰς *Caro di Cavalleria* καί τιμηθεὶς μὲ τὸ *Legion d' Onor*. Διαλυθέντος τοῦ τάγματός του, ἐπέστρεψεν εἰς Ζακύνθον καί ἱερῶθη. Τὸ 1834 προσέφερεν ἐκμαθῆσιν τῆς ἰταλικῆς καί γαλλικῆς. Ὁ κανονικὸς οὗτος ἀπέθανε τὸ 1837, ἐτῶν 42.

Ματσαγένεια παρωνύμιον Ἰσραηλίου.

Μιζερικόρδια ἀδελφότης ἑβραϊκή, τὸ 1696.

Μορόου δε οἰκογένεια ἑβραϊκή, ἥς ὁ Ἡλίας πατὴρ Ἰσαάκ, διὰ τῆς ἀπὸ 22 Μαΐου 1827 διαθήκης του συμβολαιογράφος Ν. Πουπλίκολας, ἐπέφῳρτισε τὸν κληρονόμον τοῦ Λευὴν νά τίθενται εἰς κλῆρον 18 ὀνόματα πτωχῶν νεονίδων, ἡ εὐνοομένη τῶν ὁποίων ὑπὸ τῆς τύχης νά λαμβάνη, ὡς προῖκα ἐν ὥρᾳ γάμου, 200 διστήλα. Παρωνύμιον οἰκογενείας, Λαλέ.

Μπαλέστρα, (καὶ Βαλέστρα), οἰκογένεια ἑβραϊκή, 1700, ἐτέρα ἐκ Κορσικῆς.

Μπαμπάκι, σκωπτικὸν Ἑβραίου συγχρόνου.

Μπέερ ἑβραϊκὴ οἰκογένεια ἐξ Ἱερουσαλὴμ, 1672.

Μπολῆ, (καὶ Μπούλη), οἰκογένεια ἑβραϊκή, 1697, ἥς παρωνύμιον Μουλή.

Νεκροταφεῖον,... Ἀρχαῖον ἐπίσης προβάλλεται καί τὸ νεκροταφεῖον τῶν Ἑβραίων, τὸ ὁποῖον τὸ 1545 ἦτο εἰς ἰδίαν τοποθεσίαν, ἀλλ' ἡ Κοινότης αὐτῶν ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν 25 Φεβρουαρίου 1656 ἄλλην τοποθεσίαν στοῦ Ρωμανοῦ τῇ βρύσῃ ἐπὶ τῆς κλιτύος τῆς δικούσης κάτω τοῦ νεκροταφείου τῆς Χρυσοπηγῆς μέχρι τοῦ νεκροταφείου τοῦ ἀγ. Στυλιανοῦ καὶ περιέφρασαν τὸ μέρος ἐκεῖνο μέχρι τοῦ νῦν, ὡς τοιοῦτον, χρησιμοποιούμενον.

Νταφράνου, (καὶ Δαφράνου), οἰκογένεια ἑβραϊκή.

Ντορά ἡ, λέξις ἑβραϊκή — τὸ εἰλητάριον ὅπου τὰ πέντε βιβλία τοῦ Μωυσέως φυλαττόμενα εἰς τὴν Κιβωτὸν τῆς Συναγωγῆς καὶ τὸ Σάββατον διαβάζεται ἓνα μέρος κατὰ τὴν ὥρᾳ τῆς λατρείας Τοράχ. Καὶ ὅρκος συνήθης παρ' Ἑβραίοις: «Μά τῇ Ντορά».

Ουζιέλ, οἰκογένεια ἑβραϊκή, ἥς ὁ Ἰάκωβος δρ. φυσικός, 1640.

ΖΑΚΥΝΘΟΣ

(Ἀπὸ τὴν ἐγκυκλοπαίδεια *Judaica*, τ. 16ος, σελ. 933)

Ζάκυνθος — ὁ *Mose Basola*, ὁ ὁποῖος πέρασε ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον στὰ 1522 συνάντησε ἐκεῖ περὶ τὴς 30 ἑβραϊκῆς οἰκογενεῖες καὶ μία Συναγωγὴ. Ὁ *Elijah* ἀπὸ τὴν Πεζάρα ἀναφέρει στὰ 1563, 20 ἀρχηγούς οἰκογενειῶν, σικελικῆς καὶ πορτογαλικῆς καταγωγῆς, οἱ ὁποῖοι ἀσχολοῦνται κυρίως μὲ τὸ ναυτεμπόριο μεταξὺ Βενετίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Ἑβραῖοι ζοῦσαν μέσα σὲ γκέττο, οἱ πύλες τοῦ ὁποῖου ἐκλείναν κατὰ τὴν διάρκεια τῆς νύχτας. Ἀπὸ τὸ 1518 οἱ Ἑβραῖοι ὑπεχρεοῦντο νά φέρουν ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ διακριτικὸ ἑβραϊκὸ σύμβολο, ὅπως συνήθιζον σ' ὅλη τὴ βενετοκρατία.

Ὁ πρῶτος γνωστὸς ραββίνος τῆς Κοινότητος ὑπῆρξε ὁ *Joseph Forman*, ποῦ γεννήθηκε στὴς Σέρρες καὶ ὁ ὁποῖος, πρὸ τῆς καθόδου του στὴν Ζάκυνθον, ἠγεῖτο μιᾶς ραββινικῆς σχολῆς ἐκεῖ. Κατὰ τὸν 17ο αἰῶνα ραββίνος τῆς Κοινότητος διετέλεσε ὁ *Jacob Ben Israel ha - hevi*. Τὸ 1712 ἔλαβε χώρα μία «αἱματικὴ κατηγορία» (*blood - libel*) κατὰ τῶν Ἑβραίων. Ὑπῆρχαν δύο Συναγωγές στὴν πόλιν, ἡ μία ὀνομαζόμενη *Zakynthi* καὶ ἡ ἄλλη Κρητικὴ. Ἡ τελευταία σὲ μικρὴ ἀπόστασι ἀπὸ τὸ γκέττο, κατεστράφη τὸ 1712 καὶ ξαναχτίσθηκε τὸ 1716. Οἱ Ἑβραῖοι ἀσχολοῦντο μὲ τὴς τέχνες καὶ τὸ ἐμπόριο. Ἐξαιτίας τῆς αἱματικῆς κατηγορίας καὶ τῆς πτώσεως τοῦ ἐμπορίου ἓνα μέρος ἐξ αὐτῶν ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴ νῆσο. Ἀργότερα, ἤλθαν κι ἐγκαταστάθηκαν στὴ Ζάκυνθον Ἑβραῖοι ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, Κρήτη, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη καὶ ἄλλες περιοχές. Τὸ 1891 ὁ ἑβραϊκὸς πληθυσμὸς ὑπελογίζετο μεταξὺ 200 - 300 ἀτόμων. Κατὰ τὸ δεύτερο παγκόσμιον πόλεμον οἱ Ἑβραῖοι ἀριθμοῦσαν 270 ὄτομα. Καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς γερμανικῆς κατοχῆς πολλοὶ κατέφυγαν στὰ βουνά, ἐνῷ 70 - 80 ὄτομα παρέμειναν στὴν πόλιν. Τὸ 1948 ὑπῆρχαν περὶ τοὺς 70 Ἑβραῖους.

Χαλαγωγία, δημεγερεσία, στάσις, ρεμπελιό. Ἐν Ζακύνθῳ συνέβησαν διάφοροι ὀχλαγωγίαι, ἔνεκα διαφορῶν λόγων. Αἱ γνωστότεραι (Σημ. «Χρονικῶν»: μεταφέρουμε ἐδῶ μόνο ἐκεῖνας ποὺ ἀφοροῦν καὶ σχετίζονται μὲ τοὺς Ἑβραίους) εἶναι: ἡ τοῦ 1712, ἔνεκα τοῦ σφαγιασθέντος χριστιανόπαιδος, κατὰ τῶν Ἑβραίων· ἡ κατὰ τῶν Ἑβραίων τοῦ 1760, διὰ τὸν Γιούδα· ἡ τῆς 19 Ἀπριλίου 1891, Μ. Παρασκευῆ, ἐφοδος κατὰ τῶν Ἑβραίων.

Ραχήλ, μυθιστόρημα ὑπὸ Γρ. Ξενοπούλου, 1909. Πρόκειται περὶ ἔρωτος ἐνὸς Χριστιανοῦ καὶ μιᾶς ἑβραϊοπούλας, φονευθείσης ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ της τυχαίως, ἀντὶ τοῦ βεβηλωτοῦ τῆς οἰκογενείας της Χριστιανοῦ.

Ρίμπους, ραββίνος, 1841.

Ρόσου, (καὶ Ρούσου), οἰκογένεια ἑβραϊκή, 1673, ἐκ Παλέρμου. Ἐτέρα ἐκ Κρήτης.

Ρῶς — Ἀσανά, ἡ παρ' Ἰσραηλῆτας ἑορτὴ τῆς Πωτοχρονιάς ἡ τῆς Ἱερᾶς Ἀναμνήσεως, ἡ τῆς ἐνάρξεως τοῦ δεκαήμερου κατ' αὐξέως καὶ προσευχῆς, συνδεθείσης εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην καὶ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Πολιτικοῦ Ἡμερολογίου ἡ τοῦ Ἡμερολογίου τῇ Δημιουργίᾳ.

γίας καί Θείας δικαιοσύνης. Ἑορτάζεται μεγαλοπρεπῶς ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ Κοινότητι Ζακύνθου.

Σάββατο — Σαββατόριο, Κίπο ύρ, ἡ παρ' Ἰσραηλίταις ἑορτὴ τῆς Θείας συγγνώμης, ἡ ἡμέρα ἐξίλασμοῦ. Ἑορτάζεται ἐν Ζακύνθῳ μεγαλοπρεπῶς.

Σαμί Γεζουά, ραββῖνος ἐκ Πατρῶν, 1637

Σαμολῆς, ὄνομα ἑβραϊκόν — Σαμουήλ.

Σαμουήλ, ραββῖνος, 1557.

Σανγκουῖνη, οἰκογένεια ἑβραϊκὴ ἐκ Μοδένας, 1699.

Σαραβάλης Ἰακώβ, ραββῖνος ἐν Ζακύνθῳ· ἀκμάσας ἐν Βενετία τὸ 1750, μνημονεύεται ἐν τῇ χωρογραφίᾳ Ἰταλίας, ὅτι ἔγραψεν ἰταλιστί: «Υπεράσπισις τῆς θρησκείας τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραήλ». «Ὁ ὄρκος τῶν Ἑβραίων», καί «Ἐπιστολὴ ἐπὶ τῆς ποικιλίας τῶν βιβλικῶν χειρογράφων», (περιοδ. «Μοῦσαι», 472).

Σεγιάγ Μωυσῆς, διδάσκαλος τῆς ἑβραϊκῆς, 1630.

Σολωμός, Σολωμοῦ ὀπαντα: Σαλομόν, Σαλομών, Σόλωμος. Ἐκ πληροφορίας («Κρητικὰ Χρονικά», Θ' σελ. 466) τὸ ἐπίθετον Salomon Σολωμός βρίσκεται σὲ κρητικὰ συμβόλαια τοῦ 1271. Πρόκειται δὲ δι' Ἑβραίους κατοίκους τῶν Χανίων.

Σράιμπερ Ἀβραάμ, ἀρχираββῖνος, ἐπισκεφθεὶς τὴν Ζάκυνθον μεσοῦντος Ἰανουαρίου 1948. Ἐδημοσίευσεν: Ἑορτολόγιον ἑβραϊκόν — εἰς τὴν ἡμερίδα «Ἑβραϊκὴ Ἑστία», Ἀθήνα, Α' 23.

Συναγωγὴ, Συναγωγή. Οἱ Ἑβραῖοι ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεώς των ἐν Ζακύνθῳ διετήρουν Συναγωγὴν. Κατὰ τὰ ἔτη 1550 καὶ 1589 ὑπῆρχον τοιαῦτα ἐν τῇ συνοικίᾳ Εὐαγγελιστρίας καὶ κατὰ τὸ 1652 πλησίον τοῦ Ἁγ. Δημητρίου. Ὁ Coronelli Deseript geograf, ἀναφέρει ὅτι οἱ Ἑβραῖοι τὸ 1687, χίλιοι περίπου, εἶχαν τρεῖς Συναγωγάς, ὁ δὲ S. Sauveur, Tom. III, ὅτι κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν του εἰς Ζάκυνθον ἦσαν 2 χιλιάδες Ἑβραῖοι στερούμενοι Συναγωγῆς, ὁ δὲ ραββῖνος ἐτέλει τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα εἰς μίαν αἰθουσαν τῆς οἰκίας του. Μίαν τῶν Συναγωγῶν ἱδρύσεν ὁ Ι. Βεντούρας, τὴν κρητικὴν, τὸ 1833. Βλέπε: (περιοδ. Ζακύνθου «Κυψέλη» 51, 52) — Βαρβιάνη, Χρονικόν 214 — Χιώτης Παν. Γ' 430.

Σωματεῖον, Ἀλληλοβοηθείας Ἰσραηλιτῶν Ζακύνθου, συνησθῆθη ἐν Ζακύνθῳ κατὰ Μάιον τοῦ 1935.

Ταλμουτ, ἑβραϊκόν σχολεῖον ἐν Ζακύνθῳ.

Τεντέσκου, οἰκογένεια Ἑβραϊκὴ ἐκ Βιέννης, 1669.

Τζεζάνα, (καὶ Τσεζάνα), οἰκογένεια ἑβραϊκὴ, 1672.

Τρεβέζη, οἰκογένεια ἑβραϊκὴ, ἥς ὁ Ἰσραήλ, ραββῖνος 1660, καὶ ὁ Μωυσῆς, ὑποπρόξενος Ἀγγλίας,

1693.

Τσαντίλια, οἰκογένεια ἑβραϊκὴ. — Ὁ Τσαντίλια ἀπὸ τὸ Γέττο, οὕτω δηλοῦμεν ὁριστικῶς τὸ ὄνομα τινός, τὸν ὁποῖον ἀγνοοῦμεν ἢ θέλομεν ν' ἀποσιωπήσωμεν τὸ πραγματικόν αὐτοῦ ὄνομα.

Φέρρου, οἰκογένεια ἑβραϊκὴ, 1661, ἐκλιπούσα μετὰ τὸ 1892.

Χαναναῖοι, οὕτω προσηγόρευον ἐν Ζακύνθῳ τοὺς Ἰουδαίους περιφρονητικῶς.

Χανῆ, οἰκογένεια ἑβραϊκὴ ἐκ Κερκύρας, 1555.

Χούλη, οἰκογένεια ἑβραϊκὴ, ἥς ὁ Γιοσέφ, ἰατρός τὸ 1642. Περιοδ. «Μοῦσαι», 382.

Μνημονεύονται ἐπίσης οἱ παρακάτω ἑβραϊκὲς οἰκογένειαι:

Ἀμπάφ 1694, Ζαμπλάκου 1555, Ἰανδὰ 1861, Ἰσαχὴμ, Ἰσραὲλ 1638, Καπελλίνου, Κάρτε 1555, Κοκκίνου, Κομίτζ, Κονελιάνου, Κοφίνη 1660, Λουτζάτου 1637, Μάλτη 1622, Μαρείου 1555, Μάτσα — Μάζζα 1674, Μαυρογονάτου 1690, Μέλντη, Μηλὰ 1514, Μιδίνα 1853, Μόντο, Μπαρόχ 1663, Μπελέλη 1845, Μπενάση 1555, Μπίνα, Μπουδαχὰ 1527, Ναχαμούλη 1666, Ντάντουε, Ντί - Γκιοζουέ, Ὁσμον 1660 καὶ 1900, Πινιχὰ 1637, Ραζόν 1661, Ρέζου, Ρενάτη, Ροάν 1550, Ρουφαέλη 1782, Σαδία 1671, Σαλαμόν 1687, Σαμολίνου, Σάρδα 1860, Σατζερδότου 1564, Σετόνη 1555, Σπάκιση, Σπανιολέτου 1551, Τζαρφαλά, Τζερόρ, Τζέτση ἢ Τζέση 1667, Τρέβες (καὶ Τρέβου) 1660, Τρεζόρ 1737, Τσέβη 1651, Τσεκούλη, Τσουνη, Φάκα, 1572, Φακούμπ 1555, Φάνου, Φέμπου 1657, Φόρτε 1823, Χαῖμη 1691, Χαχαμούλη.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΟΜΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ τοῦ Λ.Χ. ΖΩΗ

Ἀρκανᾶς, ὄνομα ἑβραϊκόν. Ὡς ὑβριστικόν, χλευαστικόν ἐπίθετον εἰς δυσειδεῖς καὶ ὑψηλοῦς ἀνδράς.

Ἐνα Σάββατο βράδυ, μία Κυριακὴ αὐγὴ βγῆκα νὰ συργανίσω μὲς τὴν Ὀβριακὴν βλέπω μιά Ὀβριοπούλα πού ἐχτενιζότουνα

μέ ἀσημένια χτένια ἐξεπλεκότουνα,
 τσὴ λέω: — «Ὁβριπούλα, γίνεσαι Χριστιανή,
 ἄντρα Ρωμὴ νά πάρης καί νά βαφτιστῇς;
 Νά λούξεσαι Σαββάτο, ν' ἀλλάξης Κυριακή
 καί νά μεταλαβαίνης κάθε Χριστοῦ, Λαμπρή;»
 — «Ἀκοῦς, μὰν τί λέει; νά γίνω Χριστιανή,
 νά λούζομαι Σαββάτο, ν' ἀλλάζω Κυριακή.
 νά πάω στὴν ἐκκλησία σάν κάθε Χριστιανή».
 — «Κάλλιο νά σοῦ τό κόψη τό τουρκικὸ σπαθί,
 παρὰ τό λόγο πούπες νά γίνης Χριστιανή.
 Κάλλιο σου, θεγατέρα, σέ τουρκικὸ σπαθί,
 παρὰ Ρωμὴ νά πάρης νά γίνης Χριστιανή».
 (δημοτικὸν ἀσματίον).

Βρωμόσκυλο, ἐπίθετον ὕβριστικὸν ἀποδιδόμενον ὑπὸ
 ἁμαθῶν εἰς τοὺς Ἑβραίους.

Γιοῦδας, ὄνομα ἑβραϊκόν, Ἰούδας. — Ὁμοίωμα τοῦ
 Ἰούδα, καίμενον ἄλλοτε ὡς πυροτέχνημα, τὴν ἡμέ-
 ραν τοῦ Πάσχα. — Ταραξίας, σκάνδαλον, πειρασμός,
 ἐπὶ παίδων, ἰδίως.

Εὐφλογία, κοινῶς βλογίᾳ, ἐπιδημικὴ ἀσθένεια πολ-
 λάκις προσβαλοῦσα τὴν Ζάκυνθον... τὸ 1892 μετα-
 φερθεῖσα ἐκ Σμύρνης ὑπὸ Ἑβραίων,...

Κατάρτα, ἀρά.. Ἐπίσης ἡ ἑβραϊκὴ: Κετζερά νά
 σώρθῃ, (κακὸ νά σ' εὕρῃ).

Κόκκινη κλωνιά... πρὸς παῖδας δέ ἐπιθυμοῦντας ν' ἀ-
 κούσουν τὸ παραμῦθι, λέγουν, χάριν ἀστειότητος τὸ
 ἐξῆς:

Παραμῦθι, μῦθος
 κι ἡ κοιλιὰ σου πλιθαρός.
 Μιά φορά κι ἓναν καιρὸ
 πούκανε πολὺ νερό,
 ἐμαλῶσαν δύο Ὁβραῖοι,
 δύο κακοὶ μακελλαροῖι,
 γιὰ ἓνα ψάρι, γιὰ ἓνα χέρι,
 γιὰ ἓνα κουτρολοκοπέλι.

Κοντόχροнос, ὠκύμορος, πρόωρος, μινυνθάδιος. Λέ-
 γεται συνήθως ὑπὸ τῶν Ἑβραίων ὡς ἀρὰ πρὸς τοὺς
 ἐνοχλοῦντας αὐτοὺς.

Κρεβάτι, κράββατο, κλίνη... Ποιὸς φτιάνει κρε-
 βάτια! προσφώνησις ἄλλοτε ἀνά τὰς ὁδοὺς τῶν
 Ἑβραίων, ἐπαγγελιομένων νά ξάνουν τὸ μαλλίον
 τῆς κλίνης.

Μάρτις, ὁ μὲν Μάρτιος...

Μάρτης μὰς ἦρθε — ὄρη ν' ἀνθῇτε —
 πουλάκια κλησθῇτε
 ὀξω φύλοι, ὀξω κοριοί —
 σὰς φωνάζουν οἱ Ὁβριοί.

(Δημοτικὸν ἄσμα πού οἱ νεάνιδες καί ἰδίως αἱ χωρिकाὶ
 τοιαῦται... ἐτραγοῦδουν πρὸς διασκέδασιν ἀπὸ τὰς βαρείας
 τότε ἐργασίας).

Μπόλια, λέγεται καὶ Ἐμπόλια, προσωπὸ, προσό-
 ψιον, λέντιον, ὀθόνη, ἐκμαγεῖον, χειρόμακτρον... Οἱ
 Ἑβραῖοι θέτουν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μπόλια ἀντὶ νυμφι-
 κοῦ πέπλου.

Μπουρδο τῶν Ἑβραίων, οὕτω καλεῖται ἡ ἐν εἰ
 1712 ἐπίθεσις τῶν Χριστιανῶν κατὰ τῶν Ἑβραίων
 ἐπὶ τῇ διαδόσει ὅτι αἱ τελευταῖοι οὗτοι εἶχον σταυ-
 ρώσει Χριστιανόπαιδα, τὸν Ἰωάννην Ἀναστασίου
 Ζερβόν. Ἐκτοτε οἱ Ἑβραῖοι περιωρίσθησαν εἰς ἰδίαν
 περιοχὴν, τὴν κοινῶς γνωστὴν Γιέττο.

Νά σοῦ πῶ ἓνα παραμῦθι
 τό κουκὶ καὶ τό ρεβίθι,
 πού μαλλώνανε οἱ Ὁβραῖοι,
 δύο κακοὶ μακελλαροῖι,
 γιὰ ἓνα ψάρι, ἓνα χέρι,
 γιὰ ἓνα κουτρολοκοπέλι.

Ἀβραάμ μπέν
 Σαμπετάι α - Κοέν
 — Γκραβούρα, αὐτο-
 προσωπογραφία.

Ἀβραάμ μπέν Σαμπετάι α - Κοέν (1670 — 1729)

Ποιητής, ἱατρός, ζωγράφος καὶ φιλόσοφος. Γεννή-
 ῃσιν ἐν τῇ Κρήτῃ, ὅταν ἡ νῆσος τελοῦσε ὑπὸ Βενετικῇ
 κυριαρχίᾳ. Ἐσπούδασε ἱατρικὴ καὶ φιλοσοφία στὸ Πα-
 νεπιστήμιον τῆς Πάδοβα καὶ ἀσκήθηκε ἐν τῇ νῆσο Ζάκυν-
 θο. Εἶναι ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἔργου «Kehunnat Av-
 raham», (Βενετία, 1719), μία ἑμμετρὴ ποιητικὴ ἀπόδο-
 σις ἀποσπασμάτων τοῦ βιβλίου τῶν ψαλμῶν, ὅπου
 προσετέθη ὀργότερα, σάν παράρτημα, τὸ ἔργο «Benei
 Keturah», μία παρόμοια ἑμμετρὴ παράφρασις τῶν «Pir-
 kei Shirah» — ποιητικῶν ἀποσπασμάτων τῆς Πεντατεύ-
 χου. Τὸ ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου συνοδεύεται ἀπὸ τὸ
 πορτραῖτό του, πού ἐφιλοτέχνησε ὁ ἴδιος. Ὁ ἴδιος θά
 πρέπει ἐπίσης νά ἔχη ζωγραφίσῃ καὶ τίς ὑπόλοιπες
 γκραβούρες πού κοσμοῦν τὸ βιβλίον. Ἐξέδωκε ἐπίσης
 ἓναν τόμο μέ ἑμβλῆς ἐπὶ τῆς Πεντατεύχου, «Kevod Ha-
 khamim», (Βενετία, 1700). (Ἑγκυκλοπαίδεια Judaica,
 τ. 2ος, σελ. 155).

— λέγεται εἰς μικροῦς παῖδας ἐν εἶδει παραμυ-
 θίου.

Κάποιος Ὁβραῖος ἐψόφησε

— ἀπάντησις εἰς τὸν ἐρωτῶντα καὶ μὴ γνωρίζοντα ποῖος
 ἀπέθανεν,

Ὁβραῖο, Σιμιχά, πού τρῶς τό σιμιγδάλι,
 καὶ κάθεσαι καὶ προσκυνᾷς τό γαῖδουροκεφάλι
 θά σέ κλέψω, θά σέ πάρω, θά σέ κόμω Χριστιανή,
 καὶ τό γαῖδουροκεφάλι θά τό φτύσουμε μαζί.

— ἀσμάτια ἐπὶ βενετοκρατίας κακοήθως πρὸς ἐμπαίγμον
 τῶν Ἰσραηλιτῶν ὑπὸ ἀγιοποιιδων.

Πιάνει ὁ Ἑβραῖος ἐν τῇ δυστυχίᾳ του τὰ παλαιοκατάστιχα
 του.

— ὅταν ὁ Ἑβραῖος δυστυχήσῃ, παρηγορεῖται διεξερχό-
 μενος τὰ ἐμπορικὰ τοῦ βιβλίου.

Ραμπίνος, ραββίνος. Μεταφορικῶς, θρησκομανῆς, πε-
 ρισσόθρησκος, θρησκόληπτος.

Σκυλί... Ἐπίσης καλοῦν σκυλιά τοὺς Ἑβραίους,
 Τούρκους καὶ ἀπίστους ἐν γένει.

Τέλος ἐν τῇ μηνιαίᾳ περιοδικῇ «Ὁ Ἰσραηλιτὴς
 Χρονογράφος» (Κέρκυρα, Αὐγουστος 1901), διαβά-
 ζουμε τὴν ἀκόλουθον εἰδησι:

«Ἡ μικρὰ Κοινότης Ζακύνθου ἔχει ἀνάγκην Χαζάν
 καὶ Σοχέτ· δίδει δρχ. 60 μηνιαίως μετὰ μικρῶν τυχε-
 ρῶν. Ὁ βίος ἐν αὐτῇ εὐθηνότατος».

‘Η ‘Εβραϊκή Κοινότης Ζακύνθου ἐπὶ ‘Ενετοκρατίας

‘Ο Σπυρίδων Δε Βιάζης (13 Μαΐου 1849 - 10 Μαρτίου 1927), Ζακύνθος λόγιος καὶ ἐρευνητὴς τοῦ ‘Αρχαιοφυλακείου Ζακύνθου, ὑπῆρξε ὁ συγγραφέας σημαντικῶν ιστορικῶν ἔργων. Τῇ μελέτῃ του «‘Η ‘Εβραϊκή Κοινότης Ζακύνθου —

ἐπὶ «‘Ενετοκρατίας», ἀποσπάσματα τῆς ὁποίας ἀναδημοσιεύουμε παρακάτω, τὴν ἔγραψε τὸ 1892, ἓνα μῶλις χρόνον μετὰ τὰ αἰματηρά γεγονότα τῆς Μ. Παρασκευῆς τοῦ 1891.

Πέρα ἀπὸ τὸ καθαυτὸ ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον, ἡ παροῦσα μελέτη ἔ-

χει ἰδιαιτέρη σημασία διότι παρέχει ἀπαντήσεις σὲ πολλὰς κακοήθεις κατηγορίες ποῦ ἀπαγγέλλονταν καὶ ποῦ, δυστυχῶς, ἐξακολουθοῦν νὰ ἐκτοξεύονται ἀπὸ ὀρισμένους κύκλους, κατὰ τῶν ‘Εβραίων.

Οἱ ‘Εβραῖοι συνεορτάζουν τὴν ‘Απελευθέρωση ἀπὸ τοὺς ‘Ενετούς.

«... Τὸ αὐτὸ ἔτος 1797, ἀφίκοντο καὶ ἐν Ζακύνθῳ οἱ δημοκρατικοὶ Γάλλοι. Καὶ οἱ Ζακύνθιοι, ὡς πάντες οἱ ‘Ενετοὶ ὑπῆκοοι, ἐώρταζον τὴν ἐλευσιν τῶν ἐλευθέρων Γάλλων, ὑπὸ τοὺς ἤχους δὲ τῶν κωδῶνων καὶ τοὺς κρότους τῶν πυροβόλων καὶ ὅπλων ἐχώρευον περὶ τὸν δένδρον τῆς ἐλευθερίας, κείμενον εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ ἁγίου Μάρκου, νῦν τοῦ Ποιετοῦ Σολωμοῦ. Εἰς τὴν χαρὰν ταύτην τῆς Ζακύνθου ἔλαβαν μέρος καὶ οἱ ‘Εβραῖοι, οἵτινες, κατὰ πρώτην φοράν μετὰ τῶν Χριστιανῶν συνεώρταζον, χαίροντες διότι ἦσαν ἐλεύθεροι πολῖται καὶ ὁ ραββῖνος αὐτῶν ἐτέθη ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τοὺς ἀρχηγούς τῶν δύο ἄλλων ἐν τῇ νήσῳ πρεσβευομένων θρησκευμάτων. Κατὰ τὸν περὶ τὸ δένδρον ταῦτο χορόν ἐψάλλοντο διάφορα τραγούδια τοῦ Ρήγα, Μαρτελάου καὶ ἄλλων, οἱ δὲ ‘Εβραῖοι ᾄδον καὶ τὸ ἑξῆς:

Λευθεριάς ἔφθασε ἡ ὥρα
νὰ χαροῦμεν οἱ πιστοί,
Χριστιανοὶ καὶ ‘Οβραῖοι τῶρα
ἀδελφοὶ εἴμεθα πιστοί.
Οἱ κακόμοιροι οἱ ‘Οβραῖοι
εἴμεθα σάν Χριστιανοί,
εἴμεθα καὶ τσιταδῖνοι! *
τῆς Φράντζας οἱ πλειὸ πιστοί!
Νὰ μᾶς ζήσῃ ὁ Βοναπάρτες
ποῦ καὶ ‘Οβραῖους ἀγαπᾷ
καὶ δέν θέλει νὰ μᾶς βρίζουν,
νὰ μᾶς κρᾶζουε σκυλιά.
Οἱ σκληροὶ μας ἀφεντάδες
τώρα δύναμι καμιά
ἔχουν νὰ μᾶς, τυραννοῦνε,
νὰ μᾶς ἔχουν σάν σκυλιά.

* τσιταδῖνοι = πολῖτες.

Τὸ ἑβραϊκὸ Γέτο

«... Οἱ ἐν Ζακύνθῳ πρεσβεύοντες τὸ ἰουδαϊκὸν θρησκεῦμα ἀπὸ ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα ἐτῶν κατοικοῦσιν ἡνωμένοι εἰς ἡν διαμένουσι νῦν συνοικίαν, ἐπονομαζομένην Γέτο, κειμένην εἰς κεντρικὸν τῆς πόλεως μέρος καὶ ἀποτελουμένην ἐκ δύο διασταυρουμένων δρόμων, ὧν αἱ ἄκραι διετάχθη νὰ τειχισθῶσι καὶ ἐπὶ τῶν πυλῶν νὰ τεθῇ ἡ ἐπιγραφή:

In cruce quia crucifixerunt

δηλαδὴ «Οἱ ἐν σταυρῷ σταυρώσαντες σταυρωθῆτωσαν».

‘Η μὲν ἐπιγραφή μετὰ τοῦ ἐνετικοῦ στέμματος ἀφῆρέθη ὅμα τῇ ἀφίξει τῶν δημοκρατικῶν Γάλλων, τὰ δὲ τειχίσματα κατερρίφθησαν ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἐνώσεως. ‘Απὸ τῆς Μεγάλης Πέμπτης μέχρι τῆς Τρίτης τῆς Διακαινησίμου ὑπεχρεοῦντο, κεκλεισμένων τῶν πυλῶν, νὰ μένωσιν ἐν τῇ συνοικίᾳ των, δημοσίᾳ δὲ δύναμις ἐφρούρει αὐτούς, ἰδίως κατὰ τὴν Μεγάλην Παρασκευήν. Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας οἱ παῖδες καὶ οἱ ἄγαν ζηλωταὶ ἐκ τῶν πιστῶν ἔρριπτον λίθους ἐντὸς τῆς συνοικίας, εὐκαιρίας τυχούσης, ὥστε ἐνίστε δέν ἐτόλμων νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῶν οἰκίων των, καθότι φόβος ὑπῆρχε μήπως οἱ λίθοι τοὺς πληγώσωσιν! Οὕτως Ραχήλ τις, τῷ 1762, ἐξελθοῦσα τῆς οἰκίας της ὅπως μεταβῇ εἰς τὴν ἀπέναντι οἰκίαν, ὅ-

πό λίθου βληθεῖσα ἔπεσε χαμαί. Ὁ Προβλεπτής ὁμως κατὰ τὴν ἀγίαν τῶν Παθῶν ἐβδομάδα ἐδημοσίευσε προκήρυξιν, δι' ἧς παρήγγειλεν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς νὰ μὴ ἐνοχλῶσι τοὺς Ἑβραίους, ἐπὶ αὐστηρᾷ τιμωρίᾳ τοῦ παραβάτου.

Ὁ περιορισμὸς οὗτος τῶν Ἑβραίων ἦτο βεβαίως βάρβαρος, ἀλλ' ὁ περιορισμὸς εἰς ὠρισμένον χώρον δὲν ἐγένετο μόνον παρ' ἡμῖν, ὡς τοῖς πᾶσι γνωστὸν εἶνε. Ἐάν θλιβώμεθα διὰ τὰ συμβαίνοντα κατὰ τὰς πονηροὺς ἐκείνους χρόνους, πολλῶ μᾶλλον πρέπει νὰ ἀσχυνώμεθα διὰ τὰς ἀπανθρώπους παρεκτροπὰς τὰς ἔνεκα μισαλλοδοξίας γενομένας τὴν σήμερον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πεφωτισμένῃ Εὐρώπῃ. Ἀείποτε ὁμως ὑπῆρχον ἄνδρες κηρυσσόμενοι κατὰ τοῦ βαρβάρου περιορισμοῦ καὶ κατὰ τοῦ φανατισμοῦ. Περιεργεῖας χάριν ἀναφέρομεν, ἐπειδὴ νομίζομεν ὅτι δὲν εἶνε ἀσχετον, εἰς τὴν διήγησιν ἡμῶν, ἐπεισάδιον τοῦ βίου τοῦ Φωσκόλου, ὅπερ συνδέεται μετὰ τῆς ἱστορίας τῶν ἐν Ζακύνθῳ Ἑβραίων. Ὁ Φωσκολος, παῖς ἐτι ὢν, νομιστὴς ἀπάνθρωπα τὰ τεύχεα καὶ τὸν περιορισμὸν τῶν Ἑβραίων εἰς τὸ Γέτο, ἡμέραν τινά, καὶ ἀκριβῶς τῇ 10 Μαΐου 1785, συνάξει ἀρκετὰ τῆς συνοικίας του παιδιὰ, τὰ ὁποῖα πείθει νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ Γέτο μετὰ καταλλήλων ἐργαλείων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑβραίων. Ἡ ὁμὰς αὕτη ὀδηγουμένη ὑπὸ τοῦ τολμηροῦ παιδὸς ἐφθασεν εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Ἀναλήψεως, ὅπου εἶνε καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ Γέτο. Ὁ Φωσκολος διὰ νὰ δώσῃ θάρρος εἰς τὴν στρατιάν του πρῶτος ἀναρριχάται καὶ ἡ ἐργασία ἤρξατο.

Οὐδεὶς ἐγνώριζε τὸν σκοπὸν. Οἱ Ἑβραῖοι οἱ ταλαίπωροι ἐφώναζον ζητοῦντες βοήθειαν. Φυσικῶς τῷ λόγῳ πλήθος λαοῦ συνεσωρεύθη. Πάντες ἠγνόουν τί συνέβη καὶ συνέρρεον εἰς τὸ Γέτο καὶ ἰδίως εἰς τὸ πλάτωμα τῆς Ἀναλήψεως. Ὁ Φωσκολος εἰργάζεται καὶ οὐ πὸ τὰς διαταγὰς του ἐπίσης τὸ αὐτὸ ἐπραττον. Ἐν τούτοις ἐφθασεν ἡ δημοσία δύναμις, ἀλλὰ πρὸς θαυμασμὸν πάντων, ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ συνωμόται παῖδες ἐδραπέτευσαν, μόνος ὁ Φωσκολος, ὁ μικρότερος πάντων, πλήρης ὀργῆς ἐξηκολούθει τὴν ἐργασίαν, καθότι τὰ γενναῖα αὐτοῦ αἰσθήματα, καὶ ἐν τοιαύτῃ εἰσέτι ἡλικίᾳ ἐνέπνεον αὐτῷ περισσότερον θάρρος. Ὁ παῖς συλλαμβάνεται καὶ ὀδηγεῖται εἰς τὸ κρατητήριον, ἐξετασθεὶς δὲ εἰς τὴν ἀνάκρισιν ἀπήντησεν ὅτι «δὲν νομίζει δίκαιον νὰ εἶνε περιωρισμένοι οἱ Ἑβραῖοι». Ἡ θεία του Ἰωάννα Σπαθὰ τρέχασα εἰς τὸν Προβλεπτήν δι' ἀναφοράς ἐξητήσατο τὴν ἀπόλυσιν τοῦ παιδὸς, ἧτις βεβαίως ἐγένετο μετὰ εἰκοσιτεσσάρων ὥρῶν περιορισμὸν.

Πρὸ τοῦ 1712 κατῴκουν οἱ Ἑβραῖοι εἰς ἐτι κεντρικωτέραν συνοικίαν, ὀνομαζομένην τότε Strada Pietà. (Ὁδὸν Εὐσεβείας), «ἵνα ὁ εὐσπλαχνος Θεὸς λάβῃ εὐσπλαχνίαν δι' αὐτοὺς καὶ τοὺς φωτίσῃ ν' ἀσπασθῶσι τὸν Χριστιανισμόν» κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Προβλεπτοῦ, νῦν δὲ ὁδὸς Φωσκόλου, ὅπου μέρος αὐτῆς καὶ σήμερον ἐτι φέρει κοινῶς τὸ ὄνομα Ὁβρέϊκα Μακελλεϊά. Ἀλλ' ἂν καὶ ὁ δρόμος ἐκεῖνος ἐθεωρεῖτο ὁ κύριος τόπος τοῦ συνοικισμοῦ τῶν Ἰουδαίων, κατῴκουν ὁμως οὗτοι καὶ εἰς ἄλλα τῆς πόλεως μέρη. Εἰς ἀρχειότερους χρόνους οἱ Ἑβραῖοι δὲν κατῴκουν εἰς ὠρισμένον χώρον ἀλλὰ μετὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ δὴ παρὰ τοῖς ἱεροῖς ναοῖς, τοῦθ' ὅπερ τὰ μάλιστα ἐσκανδάλιζεν ἰδίως τοὺς μισαλλόδοξους, πρὸ πάντων ὅταν Ἑβραῖος τις ἀπήγαγε Χριστιανὸν κοράσιον. Οἱ Ζακύνθιοι, σὺν πολλοῖς ἄλλοις αἰτήμασι τῷ 1553, ἐνόμισαν πρέπον πρὸς ἄρσιν παντὸς σκανδάλου νὰ ζητήσωσιν ἀπὸ τῆν Ἑνετικὴν Πολιτείαν τὸν περιορισμὸν τῶν Ἰουδαίων εἰς ὠρισμένον χώρον, ὑποδειχθέντα ὑπὸ τῆς ἐγχωρίου Διοικήσεως. Καίτοι ὁμως ἡ Ἑνετία ἀπεδέχθη τὸ αἶτημα τῶν Ζακυνθίων, ἀγνοοῦμεν τίνος ἔνεκα ἡ διαταγὴ ἔμεινεν ἀνεκτέλεστος. Ἀλλὰ τῇ 5 Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1664 ὁ Πάπας δι' ἐγκυκλίου του κατέστησε γνωστὸν εἰς τοὺς πιστοὺς ὅτι δὲν εἶνε πρέπον νὰ κατοικῶσιν οἱ Ἑβραῖοι μετὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ μετ' οὐ πολὺ μετεβλήθη εἰς Γέτο, ἡ νῦν ὁδὸς Φωσκόλου, ὡς ἀνωτέρω ἀναφέρομεν. Ὅτε ἡ πόλις τῆς Ζακύνθου ἔκειτο εἰσέτι ἐν τῷ φρουρίῳ (Castello) καὶ ἡ νῦν πόλις ἐθεωρεῖτο ὡς προάστιον. Στὸ Γιαλὸ καὶ Ἰταλιστὶ Borgo della marina, ὅσα μέχρι τοῦδε ἐγγράφα εἶδομεν πιστοποιοῦσιν ὅτι ὀλίγιστοι ἦσαν οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ Ἑβραῖοι καὶ πρῶτον κατῴκουν μετὰ τῶν Χριστιανῶν, ἀκολούθως δὲ εἰς μίαν οἰκίαν ἠνωμένοι. Τῷ 1502 ἐξεργάγη εἰς τὸ φρούριον πυρκαϊὰ καὶ ἐπίσημος ἐκθεσις λέγει ὅτι αἱ ζημιαὶ ἦσαν ὀλίγαι, διότι ἡ πυρκαϊὰ «δὲν ἐφθασε μέχρι τῆς οἰκίας ἐν ἣ κατοικοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι». Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰς γνῶσιν ἡμῶν περιελθόντων ἐγγράφων φαίνεται ὅτι οἱ Ἑβραῖοι προϋτίμουν τὸ προάστιον τοῦ Αἰγιαλοῦ».

Ἡ προέλευσις τῶν Ἑβραίων

«Πόθεν ἦλθεν ἡ ἐν Ζακύνθῳ ξένη αὕτη ὁμὰς; (οἱ Ἑβραῖοι); Ἡ ἐπίλυσις τοῦ ζητήματος τούτου ὅσον σπουδαία τὸσον καὶ δύσκολος εἶνε. Γνωστὸν εἶνε ὅτι ἀπὸ χρόνων ἀρχαιότατων οἱ Ἑβραῖοι κατῴκουν εἰς πολλὰς τῆς Ἑλλάδος πόλεις καὶ κωμοπόλεις...

Τὰ σωζόμενα ἀρχαιότερα ἐγγράφα ἐν τοῖς ἀρχαιοφυλακείοις εἶνε ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ ἐκείνου φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον Ἑβραῖοι ἐν Ζακύνθῳ. Ἡ προέλευσις αὐτῶν, ἀν ἐκ τῆς Δύσεως εἶνε ἡ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, ἀδελον ἡμῖν. Ἐκ τῶν γνωστῶν εἰς ἡμᾶς ἐγγράφων φαίνεται ὅτι ἡ μεγαλειτέρα ὁμὰς ἦλθεν ἐκ Κρήτης καὶ τὸσον ἐπέδρασεν ἐπὶ τῶν λοιπῶν, οὓς εὗρεν ἐν τῇ νήσῳ προγενεστέρως ἐγκατεστημένους, ὥστε ἡ ἐτι σωζομένη ἀρχαιότερα ἐν Ζακύνθῳ Συναγωγὴ καλεῖται Κρητικὸ Συναγώγι. Ἐγγράφα ἐπίσης πιστοποιοῦν ὅτι πρὸ τῆς ἐλεύσεως τῶν ἐκ Κρήτης, ἦλθον τινὲς ἐκ Πελοποννήσου χάριν ἐργασίας καὶ ἐμπορίας καὶ ἰδίως ἐκ Πατρῶν, ἐνθα πολυπληθεῖς ἦσαν οἱ Ἑβραῖοι...

Ἐρευνήσαντες τὰ βιβλία τῶν ἀφίξεων τὰ ἐτι σωζόμενα εἰς τὰ δύο ἀρχαιοφυλακεῖα καὶ ἐκεῖνα τῶν ἀναχωρήσεων καὶ ἀπαφίσεων διαβατηρίων, παρετηρήσαμεν ὅτι κατὰ καιροὺς ἀφίκαντο ἐκ Τουρκίας, Κερκύρας καὶ Ἰταλίας ἐβραϊκαὶ οἰκογένειαι, ὅτι τινὲς ἐκ τῶν ἐκ Ζακύνθου οἰκογενειῶν μετέβαινον εἰς τὰς λοιπὰς νήσους, εἰς τὴν Τουρκίαν* καὶ Ἰταλίαν. Ἐπίσης παρετηρήσαμεν ὅτι τινὲς τῶν ἀναχωρούντων μετὰ παρέλευσιν χρόνου ἐπανήρχοντο».

*Μὲ τὴν λέξιν Τουρκίαν ἐννοοῦμεν τὴν τότε ὑπόδουλον Ἑλλάδα, Ἀνατολὴν καὶ λοιπὰ ὑπὸ τὴν Τουρκίαν μέρη.

Ὁ ἐβραϊκὸς πληθυσμὸς τῆς Ζακύνθου

«Εἰς τὸ ἀρχαιοφυλακεῖον δὲν σώζονται ληξιαρχικά τῶν Ἑβραίων βιβλία, ὡς σώζονται τὰ τῶν Χριστιανῶν, ὥστε ἀδύνατον ἡμῖν ἀποβαίνει νὰ συντάξωμεν στατιστικὴν τῶν ἐν Ζακύνθῳ Ἑβραίων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ἀλλ' ὅμως ἐξ ὧν ἡδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν, εἰκόζομεν ὅτι ὁ ἐν Ζακύνθῳ πληθυσμὸς τῶν Ἰουδαίων δὲν ἦτο μέγας. Τῷ 1527 κατ' ἐπίσημον ἀπογραφὴν ἦσαν 47 οἰκογένειαι μὲ ψυχὰς 204. Τῷ 1555 φαίνεται ὅτι ἦσαν 29 μὲ ψυχὰς 140...

Ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑβραίων ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡῤξανε, οἰκογένειαι τινὲς ἐξέλιπον καὶ ἄλλαι ἐποπλασασθῆσαν ἕνεκα τῶν πολλῶν ὀρνένων. Τὸ ἐμπόριον αὐτῶν ἡυδοκίμει καὶ πάντες ἐργάζοντο, ὥστε κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἦσαν χίλιοι οἱ Ἑβραῖοι. Μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς Ἑνετικῆς Πολιτείας κατ' ὀλίγον ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν ἡλαττοῦτο, καὶ πρὸ τῶν λυπηρῶν σκηνῶν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς τοῦ παρελθόντος ἔτους (1891) κατὰ πληροφориᾶς, ἀς μᾶς ἔδωκεν ὁ ραββῖνος Σολομὼν Λεύης, ἐφθασεν εἰς 271, ἐξ ὧν ὑπὲρ τοὺς διακοσίους κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ ἰδίου ραββίνου, συνοδευόμενοι μέχρι τῆς προκουμαίας ὑπὸ τῆς δημοσίας δυνάμεως κλαίοντες κατέλιπον τὴν γῆν τῆς γεννήσεώς των. Ἀλλ' ἔπειτα, μετὰ μῆνες, πεισθέντες ὅτι ἐν Ζακύνθῳ οὐδένα διέτρεχον κίνδυνον καὶ ἐν ἄκρᾳ ἀσφαλείᾳ ἡδύναντο νὰ ζῶσιν, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπέστρεψαν καὶ ἐν εἰρήνῃ ἐξακολουθοῦσιν ἐργαζόμενοι διὰ τῆς γνωστῆς αὐτῶν φιλοπονίας καὶ δραστηριότητος».

Πολιτιστικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ

«Ἐπὶ Ἑνεκρατίας οἱ ἐν Ζακύνθῳ Ἑβραῖοι ἦσαν ὠφέλιμοι εἰς τὸν τόπον, ὡς ἀποδεικνύεται ἐξ ἐγγράφων μέχρις ἡμῶν περιελθόντων. Ἡ ἐβραϊκὴ Κοινότης ἔδειξε μερίστην προθυμίαν εἰς τὰς γενομένας συνεισφορὰς ὑπὲρ τῶν παθόντων πτωχῶν ἐκ τῶν σεισμῶν καὶ ὑπὲρ τῆς συνδρομῆς τῶν πτωχῶν κατὰ τοὺς λιμούς. Ἐφάνησαν προθυμοὶ νὰ συνεισφέρωσιν ὁσάκις τὸ Συμβούλιον τῶν Εὐγενῶν ἐζήτηι διὰ συνεισφορὰς νὰ ἀποστείλλῃ εἰς τὴν Ἑνετίαν πρεσβείαν ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν τῆς νήσου. Εἰς τὰ πρακτικά τοῦ Συμβουλίου (Atti Consiglio della Comunità di Zante) φαίνονται τὰ ὀνόματα τῶν Ἑβραίων μετὰ τοῦ ποσοῦ τῆς συνεισφορὰς ἐκάστου...

Ἡ Κοινότης τῶν Ἑβραίων τῆς Ζακύνθου δὲν ἔδειξεν ἔκτακτα δείγματα εὐφροσύνης, δράσεως καὶ ἐμπορικῆς ἐπιχειρήσεως, ὡς ἡ τῆς Κερκύρας. Οὐχ ἦπτον δραστήριοι καὶ φιλόπονοι ὄντες οἱ Ἑβραῖοι ἐκ φύσεως, ἔδειξαν καὶ ἐν Ζακύνθῳ ἐργατικότητα, καίτοι δὲ πτωχοὶ ἀφικνοῦντο εἰς τὴν νήσον, κατῴρθωναν νὰ ἀποκτήσωσιν ὑπόληψιν καὶ πλοῦτον οὐχὶ εὐκαταφρόνητον.

Εἰ καὶ ἀφοσιωμένοι εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον, οὐχ ἦπτον ὅμως ἐφρόντιζον διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων αὐτῶν, σχετικῶς μὲ τὰ ἐφικτὰ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μέσα. Ὁ ραββῖνος, ὃν ἐκάλουον καὶ δάσκαλον, δασκαλάκην καὶ Μινίστρο, ἐπληρώνετο ἀπὸ τὴν ἐβραϊκὴν Κοινότητα διὰ νὰ διδάσκῃ τοὺς παῖδας καὶ τὴν ἐβραϊκὴν γλῶσσαν καὶ ἐδιδάσκετο αὕτη, φαίνεται, καρποφόρως, καθὼτι ὅλοι ἐγνώριζον αὐτὴν διὰ τὰς ἐργασίας των, ἐπειδὴ, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, παρὰ τοῦ νόμου ὑπερχρεοῦντο νὰ συντάττωσιν Ἑβραῖστὶ τὰς ἀποδείξεις, προκειμένου περὶ δανείου ἢ ἐνεχύρου. Οἱ παῖδες των ἐδιδάσκοντο ἐπίσης τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποῖαν ἐλάλουν καὶ τὴν ἰταλικήν. Ὁ Προβλεπτὴς ἐπεκύρυνε τὰς ἀποφάσεις τῆς Κοινότητός των, προκειμένου καὶ περὶ διορισμοῦ νέου διδασκάλου ἢ διατηρήσεως τοῦ ἰδίου εἰς τὴν ὑπηρεσίαν.

Διάταγμα τοῦ 1664 τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτοῦ Ἀνδρέου Κορνέρ ἐπικυροῖ τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητος περὶ ἀνεγέρσεως οἰκοδομῆς παρὰ τῇ Συναγωγῇ Σαλῶμ διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς σχολεῖον. Τῷ δὲ 1623, ὅτε διὰ δοκιμοῦ διατάγματος ἰδρύθη ἐν Ζακύνθῳ ἡ τῆς Κοινότητος Σχολή, ἐν ᾗ ἐδιδάσκετο ἡ ἑλληνικὴ, λατινικὴ καὶ ἰταλική, μετὰ τῶν μαθητῶν ἐνεγράφησαν καὶ δύο Ἑβραῖοι. Κατὰ Σαββατον δὲ ἦτο ὑποχρεωμένος ὁ ραββῖνος νὰ ἐρμηνεύῃ πρὸς τοὺς φοιτῶντας εἰς τὰς συναγωγὰς τὰς γραφὰς καὶ νὰ ἐμπνέῃ εἰς τὰς καρδίας τῶν ὁμοθησάντων τοῦ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν Ἑνετικὴν Πολιτείαν καὶ τὴν ὑπακοὴν εἰς τοὺς νόμους...»

Οἱ Ἑβραῖοι ἱατροὶ τῆς Ζακύνθου

«Εἰς τοὺς Ἑβραίους ἐπετρέπετο μόνον νὰ μετέρχωνται τοὺς ὑποδικηγόρους, διὸ δὲν κατεγίνοντο πολὺ εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου. Οἱ δυνάμενοι ὅμως μετέβαινον εἰς τὴν Ἑσπερίαν πρὸς ἐκμάθησιν τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης, εἰς ἣν οἱ εὐγενεῖς Ζακύνθιοι δὲν ἐπέδιδοντο τόσον, νομίζοντες αὐτὴν οὐχὶ τόσον ἀξιοπρεπῆ, ὅσον ἐκείνην τοῦ δικαίου καὶ τῆς φιλοσοφίας. Τοῦτου ἕνεκα ἐπὶ Ἑνεκρατίας οἱ Ἑβραῖοι ἐφημιζοντο ὡς ἱατροὶ καὶ ἔχαιρον τῆς ἐμπιστοσύνης ἀπάσης τῆς κοινωνίας.

Τό Συμβούλιον τῶν Εὐγενῶν ἐξέλεγε τὸν ἱατρὸν διὰ τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν καὶ διὰ τοὺς πτωχοὺς ἰδίως.

Τὸ 1576 ἐξελέγετο ὁ ἱατρὸς Σεμπρώνιος Μαντέβας, μετὰ ἐν δε ἔτος ὁ Ἑβραῖος Σαβατάης, ὅστις τόσῃν εὐνοίαν ἀπέκτησε διὰ τοῦ ζήλου καὶ τῆς φιλανθρωπίας του, ὥστε τὸ 1578 ἐξελέγη ἐπὶ ἄλλα τρία ἔτη καὶ τὸ 1582 τὸ Συμβούλιον ἀπεφάσισεν ὅπως ὁρισθῇ αὐτῷ μεγαλειτέρα ἀμοιβή... Τὸ 1605 ἐξελέγη ὁ Ἑβραῖος Ἥλιος Σουράνος· ἀλλὰ τῷ 1608 ἐζήτησε τὴν θέσιν τοῦ ἱατροῦ ὁ Ἀνδρόνικος Ἀθηναῖος, ὅστις καὶ τὴν ἔλαβε μετ' ἀμοιβὴν ὀλιγωτέραν ἐκείνης, ἣν ἐλάβανεν ὁ Ἑβραῖος. Μεγάλην ὑπόληψιν ἱατροφιλοσόφου ἀπέκτησεν ὁ Ἑβραῖος Ἐφραίμ Κόρρε, ὁ ἐκλεχθεὶς τῷ 1622 ἐπὶ τρία ἔτη, ἕνεκα δὲ τῆς κοινῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάτης καὶ τῆς δραστηριότητος, ἀφιλοκερδείας καὶ ἱκανότητός του τὸ 1625 ἐξελέγη ἐπὶ ἄλλα πέντε ἔτη καὶ τὸ 1629 ἐπὶ ἄλλα ἑντε...

Τὸ 1656 τὸ Συμβούλιον ἐσκέφθη ὅτι εἰς ἱατρὸς δὲν ἔρκει διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου καὶ οὕτως ἀπεφάσισε νὰ ἐκλέγωνται δύο. Τῷ 1659 ἐξελέγησαν λοιπὸν δύο, ὁ Χριστιανὸς Πορφύριος Μισοκοβίτης καὶ ὁ Ἑβραῖος Ἰωσήφ Καμίτζ. Πλὴν ἐνῷ τοσαύτην ὑπόληψιν ἔχαιρον οἱ Ἑβραῖοι ἱατροὶ καὶ εὐσυνειδήτως ὑπηρετοῦν τὴν κοινότητα, αἰφνης ἀνεφύη τὸ ζήτημα ὅτι οἱ Ἑβραῖοι δὲν πρέπει νὰ εἶνε ἱατροὶ Χριστιανῶν, ὅτι εἶνε ἀμάρτημα καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὸ ἀληθές αἴτιον τῆς καταφορᾶς ἦτο ὅτι μερικοὶ εὐγενεῖς ἐκ τῶν ἐγχωρίων εἶχον σπουδάσει καὶ ἀποκτήσει διπλῶμα διδάκτορος τῆς ἱατρικῆς, προσεπάθουν δὲ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς θρησκείας νὰ καταστρέψωσι τοὺς ταλαιπώρους Ἑβραίους ἱατροὺς. Οὕτω κατὰ τὸ 1659 ὁ Δημήτριος Μοντζενίγος ἔλαβε τὸν λόγον εἰς τὸ Συμβούλιον κατὰ τῶν Ἑβραίων, διὰ νὰ πείσῃ τοὺς συναδέλφους ὅτι κατὰ τὰ θεσπισμένα καὶ πρὸ πάντων κατὰ τὰς διατάξεις τῶν συνοδικῶν Κανόνων εἶνε ἀμάρτημα ὁ Ἑβραῖος νὰ ἐπισκέπτηται ἀσθενοῦντα Χριστιανόν, διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον ἐζήτησε τὴν ἀκύρωσιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἑβραίου ἱατροῦ Ἰωσήφ Καμίτζ. Οἱ Σύνδικοι Φραγκίσκος Ρώμος, Ἰωάννης Συγούρος καὶ Στέφανος Φωσκάροδης ἔλαβον ἀμέσως τὸν λόγον, ὑποστηριζόμενοι ἐνθέρμως καὶ ὑπὸ τῶν Κλησώρων, πρὸς ἀνασκευὴν τῶν λεχθέντων ὑπὸ τοῦ φανατικοῦ συναδέλφου των. Μετὰ μακρὰν συζήτησιν τὸ Συμβούλιον ἐπεφάνθη ὅπως λύσῃ τὸ ἀναφεῖν σπουδαῖον ζήτημα ἡ ἀνωτέρα Ἀρχή. Ὁ γενικός Προβλεπτής τῆς θαλάσσης Ἀλβίζης Κιουβάν, ὡς συνετός Ἑνετός, ἐδικαίωσε τοὺς Συνδίκους καὶ τοὺς Κλησώρας καὶ διὰ διατάγματος ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς Ἑβραίους νὰ ἐκλέγωνται ἀπὸ τὸ Συμβούλιον ὡς ἱατροὶ τῆς κοινότητος. Τὸ Συμβούλιον ἐκείνον ἐξέλεξε τὸν ρηθέντα Ἑβραῖον ἱατρὸν Καμίτζ ἐπανειλημμένως, ἕνεκα τῆς ἀγάπης, ἣν παρὰ πάσῃ τῇ κοινωνίᾳ ἔχαιρε καὶ τοῦ ζήλου καὶ τῆς μεγίστης ἱκανότητός του... Ὁ ἀγαθὸς οὗτος ἐπιστήμων φθάσας εἰς τὰ 77 ἔτος τῆς ἡλικίας του ἐζήτησε ν' ἀπαλλαγῇ τῆς ὑπηρεσίας· τὸ Συμβούλιον ὅμως ἔχον ὑπ' ὤμιν τὴν πολυχρόνιον ὑπηρεσίαν καὶ τὴν ἀφιλοκερδεῖαν αὐτοῦ, ἀπεφάνθη νὰ λάβῃ καὶ τοὺς μισθοὺς τῶν δύο τεθνεώτων ἱατρῶν Καρμόη καὶ Ξανθοπούλου, ἐξέφρασε πρὸς αὐτὸν τὴν εὐαρέσκειάν του, συνάμα δὲ τὸν ἐξέλεξεν ἐκ νέου μετὰ τοῦ Γεωργίου Κανιόλη.

Αὐτὰ νομιζόμεν ἀρκοῦσιν ἵνα ὁ εὐμενὴς ἡμῶν ἀναγνώστης λάβῃ ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς ἐκτιμῆσεως, ἣν ἐν Ζακύνθῳ εἶχον οἱ Ἑβραῖοι ἱατροὶ καὶ πόσον τοὺς ἐξετίμα τὸ Συμβούλιον».

Περιοριστικαὶ διατάξεις διὰ τοὺς Ἑβραίους.

«... Ἡ Ἑνετικὴ Πολιτεία καὶ τὸ Συμβούλιον ἰδίαν ἐλάβανον προνοίαν νὰ μὴ κακοποιῶνται οἱ Ἑβραῖοι, οἵτινες ἰδίον ἀπετέλουν σῶμα συγκαλούμενον πρὸς σύσκεψιν παρὰ τῶν ἐπιτρόπων ἢ Γαστάλδων, οἵτινες ἐξ αὐτοῦ τοῦ σώματος ἐξελέγοντο, καὶ διεξήγον τὰς τῶν ὁμοθρήσκων των ὑποθέσεις, φροντίζοντες καὶ περὶ τῶν Συναγωγῶν. Ἀνώτερος δὲ ἐπόπτης ἦτο ὁ Προβλεπτής, ὅστις συνεκάλει αὐτοὺς χρεῖας τυχοῦσης. Ἐλευθέρως ἐτελοῦντο εἰς τὰς Συναγωγὰς αἱ ἱεροτελεστίαι καὶ αὐστηρῶς ἐτιμωρήθη αὐθάδης τις ὅστις ἐτόλμησε νὰ τοὺς προσβάλλῃ καθ' ἣν ὥραν προσήρχοντο αὐτόθι. Οἱ Χριστιανοὶ ἐτιμωροῦντο διὰ προστίμων δέκα δουκάτων, ὑπὲρ τοῦ ἀνακαινισμού τοῦ θεῖου ναοῦ τοῦ ἀγίου Νικολάου τῶν Ξένων καὶ προηγουμένως ὑπὲρ ἄλλου ἀγαθοῦ, ὁσάκις κατὰ τὰς Κυριακὰς ἢ ἑορτὰς εἰργάζοντο. Ὑπάρχει ὅμως διάταξις ἐξαιροῦσα τοὺς Ἑβραίους, οἵτινες ἠδύναντο κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἄλλας μικροτέρας ἑορτὰς νὰ ἐργάζωνται, ἀλλὰ μετὰ τὴν θύραν κατὰ τὸ ἥμισυ κεκλεισμένη. Μόνον ὑπεχρεοῦντο νὰ ἔχωσι πάντα τὰ καταστήματα αὐτῶν κεκλεισμένα κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς, οἷον τοῦ Πάσχα, Χριστουγέννων κλ.π. Ἐπίσης ἡ Ἑνετικὴ Πολιτεία ἐπεθύμει νὰ εἶνε ἀνενόητοι οἱ Ἑβραῖοι κατὰ τὰς ἑορτὰς αὐτῶν, ἅμα δὲ κατὰ τὰς ἑορτασίμους αὐτῶν ἡμέρας οὔτε νὰ τοῖς κοινοποιῶσι κλήσεις οὔτε νὰ τοὺς προσκαλῶσιν εἰς τὰ δικαστήρια... Εἰς τὸ δικαστήριον ὠρκίζοντο More Hebraeum ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς Βίβλου ἢ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ ἢ μετ' ἰδίου τύπον ὁρκου συμφώνως μετὰ τὴν θρησκείαν αὐτῶν. Τὸ 1656 οἱ Ἑβραῖοι ἀπέκτησαν γῆπεδον εἰς ἀκατοίκητον ἐκτὸς τῆς πόλεως μέρος καλούμενον Στοῦ Ρωμανοῦ τῆ Βρῶση, διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κοιμητήριον, ἡ δὲ ἑνετικὴ Ἀρχὴ προθύμως τὸ ἐνέκρινε...

Ἄλλ' ἐνῷ οἱ Ἑβραῖοι σχετικῶς ἦσαν ἐν Ζακύνθῳ εὐτυχέστατοι καὶ ἔζων ἡσυχῶς καὶ ἀσφαλῶς ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς κυβερνήσεως, οὐχ ἥττον δὲν ἠδυνήθησαν καὶ ἐνταῦθα ν' ἀποφύγῃσι τοὺς διωγμοὺς τῆς θρησκευτικῆς μισαλλοδοξίας, ἥτις ὅχι μόνον προκάλεσε διατάγματα, ὡς εἶδομεν, νὰ περιορισθῶσιν εἰς ὠρισμένον ὥρον, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ὑβριστικώτατα. Ἐναγκάζοντο λ.χ. νὰ φέρωσι πάντες εἰς τὸν πῖλον ἢ εἰς τὴν σκοῦφιν αἰνιαν κτρινην πλάτους δύο δακτύλων καὶ μήκους δύο πήχεων... Ὑπεχρεοῦντο νὰ ἔχωσι μακρὰ γένεια καὶ δὲν τοῖς ἐπετρέπετο νὰ ξυρίζωνται, εἰ καὶ δι' ἀναφορὰν ἐξήτουν τὴν τοιαύτην ἀδειαν. Αὐστηρῶς ἀπηγορεύετο αὐτοῖς νὰ σφάζωσι καὶ νὰ πωλῇσιν κρέας, ἀνευ τῆς ἀδείας τοῦ ἀ-

γορανόμου, Giustijiere, ως έκαλείτο. Διάταγμα του 1646 ώριζε νά μή επιτρέπεται αύτοίς ν άγοράζωσι κρέας πλέον του δέοντος. Τό 1661 έν συνεδρία, τό Συμβούλιον όρθώς σκεπτόμενον παρεχώρησεν εύκολίας ως προς τό ζήτημα του κρέατος. Κατά τινα έποχήν δέν επέτρεπετο αύτοίς ή είσοδος είς χριστιανικούς νσούς καί έπιμωρούντο οι Χριστιανοί οι είσερχόμενοι είς τάς Συναγωγάς. Έπίσης δέν ήδύναντο νά τελώσι δημοσίας λιτανείας· μόνον έντός των Συναγωγών ήσαν έλεύθεροι νά πράξωσιν ό,τι ήθελον. Άπηγορευμένον ήτο αύτοίς ν άκολουθώσι χριστιανικάς λιτανείας, νά συμμετέχωσι των δημοσίων διασκεδάσεων, χαρτοπαιγνίων, λεσχών καί λοιπών.

Κατά την είς Ζάκυνθον είσοδόν των δυτικών άρχιεπισκόπων Κεφαλληνίας καί Ζακύνθου, έγίνετο λαμπρά τελετή, είς ήν ύπεχρεούντο καί οι Έβραίοι νά λάβωσι μέρος. Έβραίοι έστρωνον τόν δρόμον, δι' ού ή πομπή διήρχετο, διά ταπήτων. Οι προϊστάμενοι των Συναγωγών εξέλεγον αριθμόν τινά έκ των προκρίτων Έβραίων, όπως έκτελώσι χρέη κοσμητόρων... Εύθύς δέ ως ή πομπώδης συνοδεία ήθελε φθάσει είς την δυτικήν Μητρόπολιν ό ραββίνος προσεφώνει τόν άρχιεπίσκοπον, όστις άντεφώνει. Περιέργον δ' είνε ότι, έν ώ καιρώ ή πρόληψις δέν επέτρεπεν είς τούς Έβραίους τήν είσοδον είς τούς χριστιανικούς νσούς, είς τοιαύτας περιστάσεις ούδόλως έσκανδαλίζοντο οι ύπερείς, έπειδή ήθεώρουν τήν είσοδον ύπηρεσιακόν καθήκον.

Άντισημικά κρούσματα

«Μέχρι τουδε ούδέν δυσάρεστον διηγήθημεν, ούδένα καταδιωγμόν. Άλλά δυστυχώς, ως ήτο έπόμενον, καί έν Ζακύνθω οι Έβραίοι ύπέφερον τάς συνεπείας των έναντίον αύτών ύπαρχουσών προλήψεων περί των δήθεν παρ' αύτών τελουμένων άνθρωποθυσιών, περί τής λατρείας αύτών προς κεφαλήν όνου καί άλλων τοιούτων. Η τελευταία αύτη πρόληψις περί τής λατρείας κεφαλής όνου είνε παλαιότητα. Είνε χυδαία δοξασία, ήν παρεδέχθησαν έπιπολαίως καί έξοχοι τής αρχαιότητος νόες τής τε Ελλάδος καί Ρώμης...

Η άνόητος αύτη πρόληψις, επί Ένετοκρατίας, ήτο έν Ζακύνθω πολύ διαδεδομένη καί δημοτικά δίστιχα διέδιδον περισσότερον αύτήν, οία τά εξής:

- Όβραίο, Όβραίο, Σιμιχά, πού τρώς τό σιμιγδάλι
- Καί κάθεις καί προσκυνάς τή Γαΐδουροκεφάλη.
- Ψάλλουν μέσ' τό Συναγώϊ, σάν νά ήσαν τόσοι Γάλλοι
- Κ' ούλοι τους προσκυνούν τή Γαΐδουροκεφάλη.
- Θά σέ κλέψω, θά σέ πάρω, θά σέ κάμω Χριστιανή,
- Καί τήν Γαΐδουροκεφάλη θά τήν φτύσουμε μαζί.
- Μεγάλο είνε τό κρϊμα σου, πού γαΐδουροκεφάλη.
- Έσύ, κυρά μου, προσκυνάς, πού έχεις θεΐα κάλλη.

Τό 1661 Άνδρέας τις Μηλιώτης, έκ Πατρών, είσβαλόν μετ' άλλων είς τήν Συναγωγήν, έν ήμέρσ σαββάτῳ, διαρκούσης τής ιεροτελεστίας, δι' ύβρεων ήθελε ν' άρπάξη τήν δήθεν γαΐδουροκεφάλην. Οι ταλαιπώροι Έβραίοι, διά τής βίας ήμποδίσαν τούς έπιδρομείς νά πλησιάσωσι τό δδυτον, ένθα έφυλλάττετο ή Παλαιά Διαθήκη καί ούχι κεφαλή άκαθάρτου ζώου, ως ό Πατρεύς ένόμιζεν. Έτρεξαν πολλοί Χριστιανοί ύπέρ των Έβραίων καί στρατώνται επανέφερον τήν τάξιν... Ό Προβλεπτής προσεκάλεσε τούς άρχηγούς των δύο χριστιανικών έκκλησιών καί τούς διέταξε ίνα κατά τάς Κυριακάς είς πάσας τάς έκκλησίας τής νήσου κηρύξωσιν επί ένα μήνα, ότι ή πρόληψις τής λατρείας του όνου είνε άνυπόστατος διότι, ως οι Χριστιανοί, πιστεύουσιν καί οι Έβραίοι τόν Θεόν καί είς τάς Συναγωγάς άναγινώσκειται ή Παλαιά Διαθήκη.

Έκ των προκηρύξεων των Προβλεπτών καί έξ άλλων σωζομένων έγγραφών, φαίνεται ότι κατά τήν Μεγάλην Έβδομάδα καί ιδίως κατά τήν Μεγάλην Παρασκευήν, μεθ' όλην τήν άσσηρότητα καί τάς έπιβαλλομένας είς τούς παραβάτας ποινάς, οι Έβραίοι έκακοποιούντο. Δυστυχώς λίαν διαδεδομένη ήτο καί ή κατηγορία ότι οι Έβραίοι άρπάζουσι χριστιανόπαιδας καί τούς θυσιάζουσιν χάριν του άπαιτουμένου αίματος διά τας λειψαίς. Η κατά των Έβραίων αύτη πρόληψις χρονολογείται άπ' αίωνων καί πολλοί έκ των λογίων διά λαμπρών συγγραμμάτων απέδειξαν ότι είνε άπλή συκοφαντία... Άλλως τε καί αύτοί οι Χριστιανοί έδυσφημήθησαν άλλοτε διά παρομοίας συκοφαντίας. Οι όπαδοί του χριστιανικού θρησκεύματος κατά τούς πρώτους αιώνας κατηγορήθησαν ότι ποιούνται χρήσιν του αίματος είς τάς ιεροτελεστίας των... Ένεκα λοιπόν τής τοιαύτης κατά των Έβραίων προλήψεως τό 1712 συνέβησαν έν Ζακύνθω πολλά αξιοθρήνητα συμβάντα... Αύτά αι δυσάρεστα σκηναι συνέβησαν χάριν μιās προλήψεως, διαδιδομένης υπό ανθρώπων, μή σκεπτομένων ότι οι τοιούτου είδους προλήψεις φέρουσιν άείποτε κακά άποτελέσματα...

Δυστυχώς έναντίον των Έβραίων έπετέθησαν έν Ζακύνθω καί κατά τήν 26 Μαρτίου του έτους 1760 ένεκα άθλίου έθίμου, του νά καίωσι τήν έσπέραν του Πάσχα πυροτεχνήματα καί τό όμοίωμα ενός Έβραίου... Η στάσις αύτη γνωστή ήτο υπό τό όνομα «τό μποϋρδο των Έβραίων γιά τόν Ιοϋδα» καθότι ή διασκέδασις έκείνη έλέγετο τό κάϋσιμο του Ιοϋδα...

Έλπίζομεν ότι αι περί των Έβραίων συκοφαντίαι καί κατηγοριαί θά παύσωσι νά πιστεύωνται, καί πάντες οι άνεπτυγμένοι έχοντες άείποτε ύπ' όμιν τάς κακάς συνεπείας, θά είνε έπιφυλακτικοί, ίνα μή άναζωπυρήσωσι ποτε μίση, ένεκα θρησκευτικών λόγων, καί έπαναληφθώσι δράματα άξιοδόκρυτα, μαρτυρούντα έλλειψιν φιλανθρωπίας, έλαφρότητα καί άγνοϊαν προσέτι του άληθοϋς πνεύματος τής θρησκείας του Χριστού, ήτις είνε όλη άγάπη καί έπιβάλλει νά αγαπώμεν καί αύτούς τούς έχθρούς ήμών.

Στή σειρά εκδόσεων «Se-
funa», τοῦ Ἰνστιτούτου Ἑρευ-
νῶν Μπέν – Τσβή, Ἱερουσαλὴμ,
(τόμ. 12, σελ. 201 – 216), δη-
μοσιεύεται μία μελέτη τοῦ κ.
Ephraim Kupper περὶ τοῦ ραββί-
νου Γιοσέφ Χαμίτζ (ἡ Χαμίτζ),
(Rabbi Yoseph Hamij), καὶ τοῦ
ἠθικο – φιλοσοφικοῦ ἔργου του,

Ἰωσήφ Χαμίτζ, τῆς Ζακύνθου

τὸ ὁποῖο κληροδότησε στὰ παι-
διά του ὑπὸ μορφή μιᾶς «πνευ-
ματικῆς διαθήκης». Ἀπὸ αὐτὴ τῇ
μελέτῃ μεταφέρουμε ἐδῶ ὅσα
περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ἑβραίων
τῆς Ζακύνθου προτάσσει στὴν
παραπάνω ἐργασία του ὁ κ. Eph-
raim Kupper:

ἽΟ ραββίνος Γιοσέφ Χαμίτζ γεννήθηκε στὴ Βενετία τὸ
1624 καὶ ἐσπούδασε ἱατρικὴ καὶ φιλοσοφία στὸ Πανεπι-
στήμιο τῆς Πάδοβα. Ταυτόχρονα, παρακολούθησε ραββι-
νικὲς σπουδὲς καὶ ἔλαβε τὸν τίτλο τοῦ ραββίνου. Ὑπῆρξε
συγγραφέας πολλῶν πραγματειῶν ἠθικοφιλοσοφικοῦ πε-
ριεχομένου καὶ ἀσχολήθηκε μὲ τὴ μελέτη τῆς Καββαλά,
συγγράφας καὶ εἰδικὴ μελέτη – σχόλιο ἐπὶ τοῦ Ζοάρ.

Τὸ τελευταῖο του ἔργο, ποὺ τιτλοφορεῖται «Ζέ Γεναχα-
μένου», τὸ ἔγραψε κατὰ τὴν παραμονή του στὴ Ζάκυνθο
μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1667 – 1675. Ἡ ἐργασία αὐτὴ παραμέ-
νει ἀνέκδοτη, τὸ δὲ χειρόγραφο φυλάσσεται στὴν Πάρμα
τῆς Ἰταλίας. (ἀρ. 1283). Ἡ παραμονὴ του στὴ Ζάκυνθο
δὲν ἦταν προγραμματισμένη. Καθ' ὁδὸν πρὸς τὸ Ἰσραὴλ
ἀναγκάστηκε νὰ διακόψει στὴ Ζάκυνθο τὸ ταξίδι του. Οἱ
λόγοι ποὺ τὸν ἀνάγκασαν σ' αὐτὸ δὲν εἶναι γνωστοί, γεγο-
νὸς πάντως εἶναι ὅτι ἡ ἐκεῖ στάθμευσή του δὲν ἦταν ἐκού-
σια. Στὸ τέλος τοῦ χειρογράφου ἔργου σημειώνει: «...Σή-
μερα, 12 Σεβὰτ 1674... ἐν Ζακύνθω... εἶθε ὁ Θεὸς νὰ μᾶς
ἀδηγήσῃ γρήγορα στὴν Ἁγία Γῆ».

Μαζί του στὴν Ζάκυνθο ἦταν καὶ ὅλη ἡ οἰκογένειά του,
συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἐγγάμων παιδιῶν του.
Ἀπὸ τὰ γραπτά του πληροφοροῦμεθα ὅτι ὑπῆστη πολλὲς
κακουχίες καὶ ὅτι ἡ δευτέρη σύζυγός του καὶ ἓνα ἐγγόνι
του πέθαναν στὴν Ζάκυνθο. Μήπως αὐτὰ τὰ πλῆγματα τὸν
ἀνάγκασαν νὰ παραμείνῃ στὴ νῆσο; Δὲν μπορούμε νὰ ἀ-
παντήσουμε μὲ βεβαιότητα. Ὅπως φαίνεται πάντως, στὴ
Ζάκυνθο ἀσκήσε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γιτροῦ καὶ ἀσχολήθη-
κε μὲ τὰ κοινὰ τῆς Κοινότητος.

Σύμφωνα μὲ πληροφορίες τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τοῦ ραββί-
νου Μωσέ Βασόλα (Mose Basola), ἀρχῆς τοῦ δεκάτου ἑκ-
του αἰῶνα (1512), ὑπῆρχαν στὴ Ζάκυνθο τριάντα ἑβραϊ-
κὲς οἰκογένειες καὶ μία Συναγωγὴ. Στὰ 1563 ὁ ἀριθμὸς
τῶν οἰκογενειῶν – ἡ «οἶκων» – σύμφωνα μὲ ἄλλη πληρο-
φορία τοῦ ραββίνου Elijah ἀπὸ τὴν Πεζάρα, μειώθηκε σὲ
εἴκοσι, οἱ ὁποῖες ἦταν εὐπορεὲς ἀλλὰ τελείως ἀπογυμνω-
μένες ἀπὸ γνώσεις τῆς Τσρά. Ὑπῆρχε δὲ μία Συναγωγὴ
σὲ καλὴ κατάσταση, ὅπου κατὰ διαστήματα συγκεντρῶ-
νονταν περὶ τοὺς δέκα ἐκκλησιαζομένους.

Κατὰ τὸν δέκατο ἑβδόμο αἰῶνα ἡ Ζάκυνθος κατέστη
σπουδαῖο διαμετακομιστικὸ ἐμπορικὸ κέντρο γιὰ τὶς μετα-
ξὺ Βενετίας καὶ Ἑλλάδος συναλλαγές, ὅπως καὶ ἀντιστρό-
φως. Ἐκτοτε, ἄρχισε νὰ ἀναπτύσσεται ἡ Ἑβραϊκὴ Κοινό-
τητα Ζακύνθου. Μετὰ ἀπὸ λίγα χρόνια ἰδρύεται καὶ δευτέ-
ρη Συναγωγὴ, ἡ ὁποία, σύμφωνα μὲ πληροφορίες ἀπὸ τὸ
1608, ἦταν πάντοτε πλήρως προσευχόμενων «οἷοι καθη-
μερινῶς ἀφικνοῦντο καὶ ἐγκαθίσταντο στὴν Ζάκυνθο νέοι

Ἑβραῖοι». Μετὰ ἀπὸ λίγα χρόνια ἰδρύεται καὶ τρίτη Συνα-
γωγὴ.

Ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος ἐγένε
ἀφορμὴ νὰ ξεσπάσουν διαφωνίες καὶ ἐριδὲς μεταξὺ τῶν
διαφόρων ὁμάδων – μελῶν. Σὲ μία Responso (ἐρωταπό-
κριση) τῆς ἐποχῆς μᾶς παρέχεται ἡ ἐξῆς περιγραφὴ:

«Ἐπὶ εἴκοσι περίπου χρόνια οἱ δύο Συναγωγές συνυ-
πῆρξαν ἀρμονικά· ἓνα μέρος τῶν καθημερινῶς νεο – ἀφι-
κνουμένων οἰκογενειῶν, ἀπὸ διάφορες πόλεις καὶ περιο-
χές, ἐκκλησιάζοντο στὴ νέα Συναγωγὴ. Μὲ τὴν πάροδο
τοῦ χρόνου καὶ τῇ συνεχεῖ ἀφίξῃ νέων οἰκογενειῶν, μὲ δια-
φορετικὰ ἔθιμα καὶ συνήθειες, πολλαπλασιάσθησαν οἱ με-
ταξὺ τῶν μελῶν ἐριδὲς... ἔως ὅτου συνειδητοποιήσουν
πῶς γιὰ νὰ σταματήσουν οἱ προστριβές ἔπρεπε νὰ ἰδρυθεῖ
καὶ νέα (τρίτη) Συναγωγὴ, γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν νεοαφίχθει-
σῶν οἰκογενειῶν, ὅπως συνέβη καὶ παλαιότερα, ὅταν οἱ
διαμάχες μεταξὺ τῶν τότε μελῶν ἀπαίτησαν τὴ δημιουργία
τῆς δευτέρας Συναγωγῆς».

Ἡ Κοινότης, συνεπῶς, χωρίσθηκε σὲ Συναγωγές, σύμ-
φωνα μὲ τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς τους. Παρατηρεῖται δὲ
καὶ τὸ ἐξῆς φαινόμενο: Τὰ μέλη τῆς νεο – ἰδρυθείσης (τρί-
της) Συναγωγῆς, ὑπὸ τὸ ἀγχος τῆς διατηρήσεως καὶ ἐπι-
βιώσεως τοῦ δικοῦ τους οἴκου λατρείας, προσπάθησαν, ἀ-
κόμη καὶ μὲ προσφυγὴ στὶς Ἀρχές, νὰ ἀποτρέψουν ἄλλους
νεώτερους ἀφικνουμένους νὰ ἰδρύσουν καὶ αὐτοὶ τὴ δική
τους ἀνεξάρτητη Συναγωγὴ.

Ἡ ἀριθμητικὴ αὐξηση τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος συνο-
δεύθηκε καὶ ἀπὸ μία ποιοτικὴ, πνευματικὴ – πολιτιστικὴ, ἀ-
νοδο τοῦ ἐπιπέδου τῆς. «Ὅλος ὁ οἶκος (ἡ κοινότης) ἦταν
πλήρως φωτός, χάρις στὴν πληθώρα τῶν σοφῶν ποὺ ἐγκα-
ταστάθηκαν» στὴν Ζάκυνθο. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς συγκα-
ταλέγονται οἱ σπουδαῖοι ραββίνοι: Ρεφαέλ Κόπιο,
Γιοσέφ Χαμίτζ, ὁ γνωστὸς Καββαλιστὴς Χάϊμ
Κοέν καὶ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι κατέβαλαν προσπάθειες καὶ ἐρ-
γάστηκαν γιὰ τὴν ἐνοποίηση τῶν ἀνεξαρτήτων Συναγω-
γῶν ὑπὸ κοινὴ καὶ ἐνιαία διοίκηση, κατὰ τὰ πρότυπα τῆς
Βενετίας. Ὅπως πληροφοροῦμαστε δὲ ἀπὸ μία Responso
τοῦ Μπέτ Ἀλεβή, ἡ ἐγκατάσταση τῆς ἐνιαίας διοική-
σεως ἐγένε τὸ 1674.

Ὁ ραββίνος Γ. Χαμίτζ, ὁ ὁποῖος ἀπετέλεσε μέλος τῆς
νέας τετραμελοῦς διοικήσεως, χαίρετσε τὸ γεγονός σὰν ἑ-
ναν καλὸ οἰωνό. Συνέπεσε δὲ μὲ τὴ γέννηση ἐνὸς νέου ἐγ-
γονοῦ του. Θεσπίσθηκαν διάφοροι κανονισμοί, Τακτικὰ
ὅτι, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες ἡ Κοινότης κατέστη ἓνας ἐ-
νιαῖος καὶ ὁμοιογενὴς ὁργανισμός.

‘Ο ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου

Διονύσιος Λάτας

Τό 1933 ἐξεδόθη στή Ζάκυνθο ἀνθολογία τῶν πολυάριθμων ἐργασιῶν καί μελετῶν τοῦ ἀειμνήστου ἀρχιεπισκόπου Ζακύνθου Διονυσίου Λάτα (1836 — 1894), πού ἀφοροῦν τόν Ἰουδαϊσμό καί τίς περί Ἑβραίων ἀπόψεις τοῦ διακεκριμένου ιεράρχη. Τό βιβλίο τιτλοφορεῖται: «Δρᾶσις ὑπέρ τοῦ Ἰσραηλικοῦ ἔθνους καί γινῶμαι περί Ἰουδαϊσμοῦ διακεκριμένου ιεράρχου τῆς νεωτέρας ἐλληνικῆς Ἐκκλησίας αἰοδίου ἀρχιεπισκόπου Ζακύνθου ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΛΑΤΑ διατυπωθεῖσαι ἐν τῷ θείῳ ὑπ’

αὐτοῦ κηρύγματι καί ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ», ἡ δέ ἐπιμέλεια τοῦ ἔργου ἀνήκει στόν καθηγητή τοῦ Γυμνασίου Ζακύνθου Διονύσιο Ν. Λάτα, ἀνηψιό τοῦ ἀρχιεπισκόπου.

Προορισμός τοῦ βιβλίου, σύμφωνα μέ τόν ἐκδότη, εἶναι νά «χρησιμεύσῃ τοῖς μέν Ἰσραηλίταις ὡς δῖπλον καί προπύργιον ἐναντίον τῶν

ἐπιθέσεων τῶν ἐκάστοτε ἐπιβούλων καί ἀμαθῶν ἀνθρώπων, ἐναντίον τῆς συκοφαντίας, τοῦ ψεύδους καί τῆς πλάνης, τοῖς δέ Χριστιανοῖς ὡς ὁδηγός καί διδάσκαλος τοῦ πνεύματος τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καί τῆς ὀφειλομένης ἀδελφικῆς ἀγάπης πάντων τῶν ἀνθρώπων, ἀνευ διακρίσεως θρησκειύματος ἢ ἐθνικότητος, συμφώνως τοῖς ρητοῖς παραγγέλμασι τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἑθνῶν ἀναφωνοῦντος: «Οὐκ ἐν Ἰουδαίῳ, οὐδέ Ἑλλην· οὐκ ἐν δούλῳ οὐδέ ἐλεύθερῳ· οὐκ ἐν ἄρσεν καί θήλῃ· πάντες γάρ ἡμεῖς εἰς ἑσμέν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ», (Γαλατ. Γ’ 28 — 29)».

Ἀπό τό βιβλίο αὐτό ἀναδημοσιεύουμε μερικά ἐνδεικτικά ἀποσπάσματα:

Ἀπόσπασμα ὀμιλίας ἀρχιεπισκόπου Διονυσίου Λάτα, «Περί προσδοκίας τῶν ἐθνῶν»: «Δύο ἔθνη ἀνεφάνησαν ἐπὶ τῆς γῆς ἐσχάτως εὐεργετικά, τοσοῦτον εὐεργετικά, ὥστε ὁ κόσμος ὅλος ὀφείλει νά γράψῃ ἀνεξίτηλοις γράμμασι τά ὀνόματα αὐτῶν... Τά δύο ταῦτα ἔθνη εἶναι οἱ πράκτορες τῆς φιλοσοφίας καί τῆς ἱερᾶς ἱστορίας. Εἶναι τό ἔθνος τῶν Ἑβραίων καί τό ἔθνος τῶν Ἑλλήνων. Τά δύο ταῦτα ἔθνη πρὸς ἓνα κοινόν σκοπόν, τό αὐτό ἀποτέλεσμα ἐπιδιώκοντα, ἀπό κοινοῦ ἐργάζονται. Τό μέν ἔθνος τῶν Ἑβραίων, κατοικοῦν τήν Παλαιστίνην, «ἐμπνέομαι», ἔλεγεν, «ἐμπνέομαι ἐξ Οὐρανοῦ ὅτι ἡ λογική φύσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀπαύγασμα τοῦ ἀπείρου λόγου τοῦ Θεοῦ... καί διὰ τοῦτο ἀγωνίζομαι, θυσιάζω, ὅπως προσελκύσω τόν Θεόν εἰς τόν κόσμον, ὅπως καταβιβάσω τόν Θεόν εἰς τόν ἀνθρώπον. Τό δέ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων κατοικοῦν τήν Ἑλλάδα... «σπουδάζω», ἔλεγε, «σπουδάζω τήν φύσιν, φιλοσοφῶ καί διακρίνω ὅτι ἡ λογικότης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἑνὲς τῆν ὕλην τοῦ σώματος αὐτοῦ... καί διὰ τοῦτο ἀγωνίζομαι ὅπως ἀνατινάξω τόν ἀνθρώπον εἰς τὴν ὕψην, ὅπως ἀναβιβάσω τόν ἀνθρώπον εἰς τόν Θεόν».

Ὁ αἰόδιμος ἀρχιεπίσκοπος Λάτας ἀπό τοῦ ἀμβωνος τῶν ἐκκλησιῶν πολλάκις ὠμίλησεν ὑπὲρ τῶν Ἰσραηλιτῶν. Ἐγραψε φλογερὰ ἀρθρα ἐν τῇ «Σιών» καί εἰς ἄλλα περιοδικὰ καί βιβλία κατὰ τῶν ἀντισημιτιστῶν, ἅτινα μετεφράζοντο καί κατεχωρίζοντο εἰς διαφόρους ἐφημερίδας καί περιοδικὰ εὐρωπαϊκὰ καί ἀμερικανικά, διεξήγαγεν ἀλληλογραφίαν πρὸς τοῦτο ἐγκάρδιον μετὰ διαφόρων ραββίνων καί ἄλλων πεπαιδευμένων Ἰσραηλιτῶν, καί ἐπετέθη λάβρως κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐκείνων, οἵτινες, ἐκ προλήψεως ἢ μίσους ἢ ἐκ συμφέροντος κατηγορήσαν καί ἐσυκοφάντησαν τοῖς Ἰσραηλίταις, ἐξ ὧν συκοφαντιῶν, προλήψεων καί πλανῶν πολλάκις ἐγένοντο ἐπιθέσεις ἐναντίον αὐτῶν, καί πολλάκις σβαράϊ δίκαι ἐν Ρωσίᾳ, Γερμανίᾳ, Οὐγγαρίᾳ, Αὐστρίᾳ, Ἰσπανίᾳ καί ἄλλαχού κατ’ αὐτῶν διεξήχθησαν, καί διωγμοὶ σκληροὶ κατ’ ἀπάνθρωποι κατὰ διαφόρους ἐποχὰς καί τόπους κατ’ αὐτῶν ἠγέρθησαν.

Κατὰ τό Παγκόσμιον Θρησκευτικόν Συνέδριον ἐν Σικάγῳ τῆς Ἀμερικῆς (1893), ἐνώπιον ὧν τῶν ἀντιπροσώ-

πων τῶν θρησκειῶν τῆς γῆς, καί πολλῶν χιλιάδων λαοῦ, ἀνέγνωσε διαμαρτυρία κατὰ τῶν ἐπικρατουσῶν ἐν Εὐρώπῃ καί Ἀνατολῇ δεισιδαιμονιῶν, προλήψεων καί πλανῶν ἐναντίον τῶν Ἰσραηλιτῶν... ὅτι οἱ Ἑβραῖοι σφάζουσι τέκνα Χριστιανῶν καί πίνουσιν αὐτῶν τὸ αἷμα. «Ὡς χριστιανὸς ἱεράρχης παρακαλῶ τὴν παροῦσαν Συνέλευσιν νά λάβῃ ὑπὸ σημείωσιν τὴν πεποιθησὴν ἡμῶν ὅτι ὁ Ἰουδαϊσμός ἀπαγορεύει παντός εἶδους ἀνθρωποκτονίαν, ὅτι δέ οὐδὲν τῶν καθιερωμένων αὐτῷ δογμάτων καί ἱερῶν βιβλίων ἐπιτάσσει ἢ ἐπιτρέπει κἄν τὴν ἀνθρωποκτονίαν ἢ τὴν χρῆσιν ἀνθρωπίνου αἵματος διὰ κανονικὰς ἢ θρησκευτικὰς ἱεροπραξίας. Ἡ τῆς τοιαύτης συκοφαντίας διάδοσις κατὰ τῶν ὁπαδῶν μονοθεϊστικῆς πίστεως, τυγχάνει αὐτόχρημα ἀντιχριστιανική».

Ὁ συντάκτης τῆς «Σιών», ἀειμνήστος Λάτας, εἰς ἄρθρον ἐπιγραφόμενον, «Τὸ φημιζόμενον ὡς ἱερὸν μυθιστόρημα», ὅπερ ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ ὑπ’ ἀριθ. 220 φύλλῳ, ἀσκεῖ κριτικὴν περὶ τοῦ περιεχομένου βιβλίου τινός το ὁποῖον ἐγράφη ὑπὸ τινος Νεοφύτου, πρῶην ραββίνου, εἰς γλῶσσαν μολδαβικὴν καί ἐξεδόθη μεταφρασθέν ἐἰς τὴν ἐλληνικὴν ὑπὸ τινος Γεωργίου Γάτζου. (Σημ. «Χρονικῶν» — τὸ ἀνωτέρω λιβελλογράφημα πού πραγματεύεται τὴν πολυθρύλητην «αἰματικὴν κατηγορίαν» κατὰ τῶν Ἑβραίων, ἐπανεκδόθηκε πρόσφατα ἀπὸ τὸ «Βιβλιοπωλεῖον Ἁγίου Ὁρος»). Οἱ ἀπόψεις, συνεπῶς, τοῦ ἀειμνήστου ἀρχιεπισκόπου Λάτα προσλαμβάνουν τρομακτικὴ ἐπικαιρότητα, διὰ τοῦτο καί μεταφέρουμε ἐδῶ ὀρισμένα χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ παραπάνω ἄρθρον).

«Συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου τούτου φέρεται εἰς προσηλυτος ἐξ Ἰουδαίων, περιβληθεὶς μετὰ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ τὸ μοναχικὸν σχῆμα καί ἐπονομασθεὶς Νεόφυτος. Ἀλλὰ καί τὸ ὄνομα καί ἡ καταγωγὴ τοῦ συγγραφέως, ὅτε πρότερον ἦτο ραββίνος, εἴτα δέ ἐγένετο Χριστιανὸς καί μοναχός, ἐπλάσθησαν, ὡς φαίνεται, σκοπίμως, ὅπως δοθῇ ἀντίρρησης πίστις εἰς τὰ λεγόμενα... Ποῖος δέ ἦτο οὗτος ὁ πρῶην ραββίνος ὕστερον δέ Χριστιανὸς Νεόφυτος; Ποῖοι οἱ γονεῖς αὐτοῦ; Εἰς ποίαν πόλιν ἐγεννήθη; Εἰς ποίαν Συναγωγὴν διετέλει ραββίνος; Ὑπὸ ποίας περιστάσεις ἐγένετο Χριστιανός; Ποία ἡ χριστιανικὴ Μονὴ εἰς ἣν ἐκουρεύθη; καί τέλος ποία ἡ ἐν γένει ἱστορία τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πρότερον

καί τοῦ χριστιανικοῦ ὕστερον βίου αὐτοῦ:... Ὁμολογουμένως δέν ἦτο δυνατόν νά δοθῇ λεπτομερὴς ἀφήγησις τῶν καθ' ἑκαστα τοῦ βίου καί τῆς ἱστορίας τοῦ Νεοφύτου, διότι τότε θά ἐγένετο καταφανὴς ὑπὸ τίνος καί διὰ ποῖον σκοπὸν ἐγράφη, καί θά προσεβάλλετο καί ἡ γνησιότης τοῦ βιβλίου καί ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἑβραίων καί ὑπ' αὐτῶν τῶν φιλαλήθων καί εὐσυνειδήτων Χριστιανῶν. Βιβλίον λοιπόν, τὸ ὁποῖον ρίπτεται εἰς τὸ μέσον ὑπὸ ἐν ζήρὸν ὄνομα ἐνὸς Νεοφύτου μοναχοῦ, δικαίως πρέπει νά ἐπικληθῇ μυθιστορία, καί ἐπειδὴ ἀποβλέπει εἰς αὐτὸ τὸ θρησκευμα, καί κύριον ἀντικείμενον ἔχει τὸ θρησκευμα, καταλλήλότερον δύναται νά ἐπικληθῇ ἱερὸν μυθιστόρημα... Καὶ οὐ ἐπιστημονικῶν δέ ἔποψιν. ἔάν τις ρίψῃ βλέμμα ἐν τῷ βιβλίῳ, διακρίνει ἀμέσως ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἦτο ὅλως πεζὸς καί ἄμοιρος ἐπιστημονικῆς Θεολογίας... Τὸ βιβλίον ἐγράφη νά διενερίθῃ τὸ μῖσος τῶν Χριστιανῶν κατὰ τῶν Ἑβραίων, καί ν' ἀναγείρῃ τεῖχη Σινικά μεταξὺ τῶν δύο τούτων λαῶν, ὥστε ὅχι μόνον νά μὴ προσεγγίσωσι ποτέ πρὸς ἄλληλα διὰ τῆς ἀναπτύξεως, διὰ τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς παγκοσμίου συγγενικῆς τῆς ἀνθρωπότητος ἀγάπης, ἀλλὰ νά καταδιώκῃ ἀμελείκτως ὁ εἰς τὸν ἕτερον...»

Ὁ ἀείμνηστος Λάτας κατεπολέμησε, ἐπίσης, σέ ἄλλο ἄρθρο του «τὸ ἐπικρατοῦν παρὰ Χριστιανοῖς βάρβαρον ἔθιμον τῆς πυρπολήσεως τοῦ Ἰουδα κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, μεθ' ὃ πολλὰκις ἀκολουθοῦσιν ὕβρεις καί ἔστιν ὅτε βάνασοι κακοποιήσεις καί διωγμοὶ κατὰ τῶν Ἑβραίων... τὸ ἀρχαῖον τοῦτο ἔθιμον εἶναι οὐ μόνον ἀντιχριστιανικὸν ἀλλὰ καί βάρβαρον καί ἐνδείξις πάθους κατὰ τῶν Ἑβραίων, διότι οἱ πρόγονοι αὐτῶν κατεδίκασαν καί ἐσταύρωσαν τὸν Χριστόν». Ὁ τίτλος τοῦ ἀρθροῦ εἶναι: «Ἐνδείξις πάθους κατὰ τῶν Ἑβραίων καί Παραμύρφωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ».

Στῆς 18 Μαρτίου 1884 ὁ ἀρχιμανδρίτης Διονύσιος Λάτας χειροτονήθηκε ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου. Ἰδού πῶς ὁ ἐκδότης τοῦ βιβλίου περιγράφει τὰ αἰσθήματα συμπαιδείας τῶν Ἰσραηλιτῶν Ζακύνθου πρὸς τὸν νέο ἀρχιεπίσκοπο: «Ἄμα δὲ τῇ ἀφίξει τοῦ ἀρχιεπισκόπου εἰς Ζάκυνθον σύμπασα ἡ Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης, προηγουμένου τοῦ ραββίνου ἐν στολῇ, προσήλθον εἰς τὸ καλοῦμενον παρὰ τῶν Ζακυνθίων «Παλάτι» καί ἡσπάζονταν μετὰ μεγάλου σεβασμοῦ τὴν δεξιὰν τοῦ ἀρχιερέως, ἐκφωνήσαντες μετὰ δακρύων ἀληθοῦς συγκινήσεως Κ α λ ὡ ς ἤ λ θ ε ς. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Διονύσιος Λάτας μετὰ δύο ἡμέρας ἀντεπεσκέφθη τὴν ἐν Ζακύνθῳ Ἑβραϊκὴν Κοινότητα. Πρὸς τὴν ἐπίσκεψιν ἐκείνην εἶχε παρασκευασθῇ ἡ οἰκία τοῦ κ. Σ. Κοινελλάνου, οἰκογενεῖας τὰ πρῶτα φεροῦσης μεταξὺ τῶν ἐν Ζακύνθῳ Ἰσραηλιτῶν. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος περὶ τὴν 11ην ὤρην ἀνεχώρησεν ἐκ τοῦ Ἀρχιεπισκοπείου μετὰ τοῦ ἱεροῦ Κλήρου, βαίνοντας ἐν πληρῇ τάξει πρὸς τὴν ἐβραϊκὴν, πληθὺς δὲ Χριστιανῶν ἠκολούθησεν ἐκ περιεργείας. Ἄμα ἐφθασαν εἰς τὴν ἐβραϊκὴν, ἐξ ἀπασῶν τῶν οἰκιῶν αἱ Ἰσραηλιτιδὲς γυναικεῖς ἔρριπτον ἄνθη ποικίλα ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου κραυγάζουσες «νά μᾶς ζήσης Πανιερώτατε»...

Τὴν ἀνεξιθρησκον ταύτην διδασκαλίαν του ὑπὲρ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ ἔθους ἐφρόντιζε καί νά ἐφαρμόζῃ καί εἰς τὸν βίον του καί διὰ τοῦτο μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του ἡσθάνετο τὴν αὐτὴν συμπάθειαν καί ἀγάπην, οἶαν καί πρὸς τοὺς Χριστιανούς.

Διὰ τὴν τοιαύτην δρᾶσιν τοῦ αἰοδίου Λάτα καί τὴν πατρικὴν αὐτοῦ στοργὴν πρὸς τὸν Ἰουδαϊκὸν λαόν, τρανὰς οἱ Ἰσραηλῖται ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἐπεδείκνυν τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῶν πρὸς αὐτὸν μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, τιμῆσαντες καί τὸν νεκρὸν τοῦ ἱεράρχου τούτου, οὐ μόνον οἱ ἐν Ζακύνθῳ βιοῦντες Ἰσραηλῖται, ἀλλὰ καί πολλοὶ ἐξ ἄλλων Κοινοτήτων πρὸς τοῦτο ἐλθόντες καί μετὰ θερμῶν

Ὁ τότε δημάρχος Ζακύνθου κ. Λ. Καρρέρ λαμβάνων ἀπὸ τὸν ἐν Ἑλλάδι πρέσβιν τοῦ Ἰσραὴλ κ. Ν. Γαῖς τιμητικὸ διπλωμα, τὸ ὁποῖον τοῦ ἀπενεμήθη ἀπὸ τὸ Yad Vashem (1978).

ὍΣΟ ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΑΝΘΡΩΠΟΙ...

Η ΗΡΩΪΚΗ ΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΗΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ

«Τὸν κατάλογο τῶν Ἑβραίων τοῦ νησιοῦ εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸν δήμαρχο Ζακύνθου ὁ Γερμανὸς φρούραρχος. Κι ἐκεῖνος μὲ γνήσια ἐπανεθνιστικὴ διπλωματία τοῦ χάρισε ἕνα παλιὸ χρυσὸ δαχτυλίδι — ἔθιμο παλαιᾶς φιλοξενίας — καί τοῦ εἶπε πῶς οἱ Ἑβραῖοι εἶναι γραμμένοι στὸ Δημοτολόγιό του σάν ὅλους τοὺς ἄλλους δημότες. Καί πῶς δέν εἶναι σέ θέση νά τοῦ δώσει τέτοιο χαρτί. Τὴν ἐπομένη, στὴν πλευρὰ τοῦ δημάρχου βρέθηκε κι ὁ Μητροπολίτης Χρυσόστομος. Μαζί πήγαν στὸ Γερμανό. Καί μαζί τοῦ παρέδωσαν πράγματι ἕνα ἔγγραφο. Ὅταν ὁμως τὸ ἄνοιξε, εἶδε πῶς ἦταν γραμμένα μέσα μόνο δύο ὀνόματα. Τὰ δικά τους...» («Καθημερινή» (8/11/1978).

Στὴν ἴδια ἐφημερίδα (9/1/1978) ἀναφέρεται: «Σέ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ὅπως καί σέ πολλὰ τῆς Εὐρώπης, οἱ Ἑβραῖοι ζοῦσαν σέ δικές τους συνοικίες, πού τίς περισσότερες φορές σημειώνονταν μὲ σαφὴ ὄρια. Στὴ Ζάκυνθο, ἐδῶ καί διακόσια χρόνια, τέτοια «ὄρια» δέν εἶχαν πάψει νά ὑπάρχουν. Ὅπως καί κάθε εἰδους διάκριση. Ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴ δημιουργία αὐτοῦ τοῦ σεβασμοῦ στὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα ἐπαιξε ὅχι μόνον ἡ παράδοση φιλελευθερισμοῦ τῶν Ἑπτανήσιων, ἀλλὰ καί ἕνα νεανικὸ γλέντι τοῦ ποιητοῦ Οὐγγου Φώσκολου, πού μαζί μὲ ἄλλους Ζακυνθινούς νέους, πήγε ἕνα βράδυ καί κατέστρεψε τὰ χαρακτηριστικὰ ὁρόσημα τῆς συνοικίας τῶν Ἑβραίων. Ἀπὸ τότε, ἡ ἐπιθυμία του νά μὴν ὑπάρχουν διακρίσεις θρησκευτικές, ἀποτέλεσε γιὰ τοὺς συντοπιτὲς του ἀγραφο νόμο».

δακρύων συνοδεύσαντες αὐτὸν μέχρι τῆς τελευταίας αὐτοῦ κατοικίας, ἐν οἷς καί ὁ ἀρχιεραββίνος Φερράρας Σολομὼν Λεύης καί ἄλλοι ἐξέχοντες Ἰσραηλῖται, καί ὁ διαπρεπὴς φιλόλογος Ἰσραηλίτης Λάζαρος Βελλέλης, ὅστις καί ὠμίλησεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀρχιεπισκόπου πλέξας τὸ ἐγκώμιον τοῦ ἀείμνηστου Λάτα.

ΕΠΙΦΑΝΕΙΣ ΖΑΚΥΝΘΙΟΙ ΙΣΡΑΗΛΙΤΕΣ

‘Από: Λεωνίδα Χ. Ζώη: «Λεξικόν ‘Ιστορικών και
Λαογραφικών Ζακύνθου», λήμμα:
«Κωνσταντίνη», (τόμ. α΄, σελ. 337 - 338)].

Κωνσταντίνη, οικογένεια, 1550, εξ ‘Αγκώνης τής
‘Ιταλίας, προερχομένη ίσως εξ ‘Αλγερίου ή
Κωνσταντινουπόλεως, εκ Ζακύνθου μετηνάστευσεν εις
Κρήτην και εκείθεν πάλιν εις Ζάκυνθον όπου ψυχοδόμησαν
τήν εκεί καλουμένην Κρητικήν Συναγωγήν. Τής
οικογενείας Κωνσταντίνη διεκρίθησαν κατά καιρούς
διάφορα επίλεκτα μέλη εξ ὧν και: Κωνσταντίνης, 1707,
φρούραρχος Ζακύνθου.

‘Αβραάμ τοῦ ‘Αλεξάνδρου, ‘Επιτρόπου τῶν ἐν
Ζακύνθῳ ‘Ισραηλιτῶν, και Ραχὴλ (τὸ γένος) Λευή,
ἐγεννήθη 17 ‘Ιουλίου 1865. Σπουδάσας ἐν Παρισίοις και
τελειοποιηθεὶς εις τὴν ἠλεκτρολογία, ἐγκατεστάθη ἐν
‘Αθήναις, διεκρίθη διὰ τὰ κοινωνικά ἀγαθοεργὰ αἰσθημάτων
του, ἔγραψε διαφόρους ἐπιστημονικάς μελέτας και
ἀνεδείχθη μέγας εὐεργέτης τῆς ‘Ισραηλιτικῆς Κοινότητος
Ζακύνθου. ‘Απέθανεν ἐν ‘Αθήναις κατὰ Νοέμβριον 1919.

‘Ελκάνας ἡ Κανάρης, ἐγεννήθη ἐν Ζακύνθῳ και
ἐκ τῆς ἐπιφανοῦς τῶν Κωνσταντίνης οικογενείας, τὸ 1889.
Μετά τὸ πέρας τῶν πανεπιστημιακῶν του σπουδῶν,
ἠκολούθησε, ἀπὸ τοῦ 1910, δημοσίας ὑπηρεσίας
προαχθεὶς εις ἀνωτάτους βαθμούς τῆς ἱεραρχίας,
διατελέσας γενικός ἐπιθεωρητὴς τοῦ ὑπουργείου Τ.Τ.Τ.
Διὰ τὰς παράσχεθείσας εὐδοκίμους ὑπηρεσίας του και ὡς
ἀξιωματικὸς καθ’ ὅλους τοὺς ἀπὸ τοῦ 1912 πολέμους
ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀργυροῦ και χρυσοῦ παρασήμων
Γεωργίου Α΄ και διὰ σερβικοῦ τοιοῦτου. Διετέλεσε
πρόεδρος τοῦ Κεντρικοῦ ‘Ισραηλιτικοῦ Συμβουλίου
‘Ελλάδος και ἀντιπρόεδρος τῆς ‘Ισραηλιτικῆς Κοινότητος
‘Αθηνῶν, ἀνεκρύχθη δὲ Μέγας Εὐεργέτης και ἐπίτιμος
πρόεδρος τῆς ‘Ισραηλιτικῆς Κοινότητος Ζακύνθου.

Ραφαήλ τοῦ Δαυὶδ, ἐγεννήθη ἐν Ζακύνθῳ τὴν 17
‘Ιουλίου 1892 και ἔλαβε τὰ πρῶτα γράμματα ἐν Κιάτῳ,
ὅπου εἶχεν ἐγκατασταθῇ ὁ πατὴρ του, συνεχίσας τὰς
σπουδὰς του ἐν ‘Αθήναις. Νέος τὴν ἡλικίαν ἐτι εἰσῆλθεν
εις τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Τ.Τ.Τ. καταλαβὼν ἀνωτέρας θέσεις
και ἀποχωρήσας τὸ 1953. ‘Εσχε μεγάλην δρᾶσιν
κοινωνικὴν και πλουσιωτέραν εις τὴν ‘Ισραηλιτικὴν
Κοινότητα ‘Αθηνῶν, ἣς διετέλεσεν σύμβουλος, γεν.
γραμματεὺς και πρόεδρος, ὡς ἐπίσης πρόεδρος τοῦ

Τὰ «ΧΡΟΝΙΚΑ» αἰσθάνονται τὴν ὑποχρέω-
ση νὰ εὐχαριστήσουν τὸν κ. Δαυὶδ Καν. Κων-
σταντίνη, ὁ ὁποῖος ἔθεσε στὴ διάθεσίν μας
πολλὰ στοιχεῖα περὶ Ζακύνθου ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο
τοῦ ἀειμνήστου πατρὸς του Κανάρη Κωνσταν-
τίνη, ὡς και τὸν κ. Μωυσῆ Αβρ. Μόρδο γιὰ τὴν
εὐγενὴ παραχώρηση τῶν ἔργων τοῦ Λ. Ζώη, ἀ-
πὸ τὰ ὁποῖα ἀντλήσαμε πολλές πληροφορίες
περὶ τῶν ‘Ισραηλιτῶν τῆς Ζακύνθου.

‘Αβραάμ ‘Αλ. Κωνσταντίνης (Ζάκυνθος 1865 — ‘Αθήναι
1918).

Συλλόγου «Μπενέ Σιών» 1934 - 1940, διευθυντῆς τοῦ
περιοδικοῦ «‘Η Φωνὴ τοῦ ‘Ισραὴλ» και ἀπὸ τοῦ 1947 τῆς
ἐφημερίδος «‘Εβραϊκὴ ‘Εστία». Τυχάνει πρόεδρος τοῦ
‘Εθνικοῦ ‘Εβραϊκοῦ Κεφαλαίου διὰ τὴν ‘Ελλάδα και
ἀντιπρόσωπος τοῦ Γαλλικοῦ Πρακτορείου Εἰδήσεων
«Nouvelles Juives Mondiales», (περιοδ. «Μοῦσαι» 232).

‘Αλέξανδρος, ἀδελφὸς τῶν ἀνωτέρω, τεχνικός τοῦ
ὑπουργείου Τ.Τ.Τ.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Γραφεῖα: Σουρμελὴ 2

‘Αθήναι (109) - Τηλ. 88.39.952

★ Ἐκδότης: τὸ Κ.Ι.Σ. ἐκπροσωποῦμενον
ὑπὸ τοῦ Προέδρου του κ. ‘Ιωσήφ Λόβιγγερ,
ὁ ὁποῖος εἶναι και ὑπεύθυνος συμφώνως τῷ
νόμῳ (Σουρμελὴ 2 - ‘Αθήναι).

★ Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως: Νίκος Τσαπίδης, μέλος
τῆς Ἑνώσεως Συντακτῶν Περιοδικοῦ Τύπου.

★ Ὑπεύθυνος φωτοσυνθέσεως: Κατσαοῦνη
ΕΠΕ, Σπ. Δοντὰ 10, ‘Αθήναι.

★ Ἡ ἀναδημοσίευσις κειμένων εἶναι ἐλευθέρα,
μέ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι θὰ ἀναφέρεται ἡ πηγή:
Περιοδικὸ «Χρονικά», Κεντρικὸ ‘Ισραηλιτικὸ
Συμβούλιον.

*Ζάκυνθος: Πλατεία 'Αγ. Μάρκου
(πρό τῶν σεισμῶν).*

*Τά ερείπια τῆς Συναγωγῆς Ζακύνθου, μετὰ τὸ σεισμό
τοῦ 1956.*

ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΟΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ

*Τὸ 1979, στὴν ἐφημερίδα «Ἐλεύθερη Φωνή»
τῆς Ζακύνθου, ἐδημοσιεύθησαν τὰ παρακάτω:*

Προερχόμενος ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Ἱερουσαλὴμ καὶ τοὺς
Ἁγίους Τόπους, διὰ νὰ προσκυνήσω τὰ ἱερά χῶματα τῆς
προσφιλεστάτης γενέτειρας Ζακύνθου, ἀφιερώνω τὸ κά-
τωθι ποιημάκι μου, χωρὶς νὰ εἶμαι ποιητής, ἀλλὰ ἀπλῶς
ὡς ἔνδειξιν νοσταλγίας καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν Πατρίδα μου.

Μὲς τὰ πλατιά μου ὄνειρα
σέ βλέπω κάθε βράδυ,
πρέπει νὰ σβήσῃ ὁ καϋμός
προτοῦ πάω στὸν Ἄδη.

Τότε θὰ σβήσῃ ὁ καϋμός
χρυσό μου μοσχονήσι.
Ὅταν βρεθῶ στὴν Μπόχαλη
καὶ στὴν «παλιά τὴ βρύση».

Ὅταν εἰς τὸν Πλατύφαρο
θὰ κάμω λίγες βόλτες

*Ὁμάδα σεισμοπλήκτων Ἰσραηλιτῶν τῆς Ζακύνθου
κατὰ τὴ φιλοξενία τους στὶς ἐγκαταστάσεις τῆς Φραγ-
κοκκλησιᾶς.*

ἀκούγοντας τὴ μουσικὴ
τοῦ Πήλικα τίς νότες.

Ὅταν στὸ «κρύο νερό»
θὰ φάω ριγανάδα
νά μου θυμίσῃ τὰ παλιά
πού πήγαινα βαρκάδα.

Καὶ εὐθύς ὅταν τὸ πόδι μου
στὴ Ζάκυνθο πατήσω
γονατιστός στὸ χῶμα τῆς
συγγνώμῃ θὰ ζητήσω.

Καὶ στὴν ἀνοικοδόμησι
δὲν βρέθηκα κοντά της
νά χύσω τὸν ἰδρώτα μου
σάν ὅλα τὰ παιδιὰ της.

Στὴ Ζάκυνθο γεννήθηκα
γι αὐτὸ τὴν ἀγαπᾶω
καὶ νὰ μ' ἀξιῶσῃ ὁ Θεός
μιά μέρα κεῖ νὰ πάω.

Νά τὴν ἰδῶ ὅπως ἄλλοτε
γεμάτη μέ λουλούδια
μέ κέντρα διασκεδάσεως,
καντάδες καὶ τραγούδια.

*Ὑπὸ Ροβέρτου Δαλμέδεγου, (γεννηθέντος καὶ ἀνατρα-
φέντος ἐν Ζακύνθῳ, κατοικοῦ Τέλ - Ἀβίβ Ἱερουσαλὴμ).*

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ

*Ἀπὸ τὸ «Λεξικὸν Ἱστορικὸν καὶ Λαογραφικὸν Ζα-
κύνθου» τοῦ Λεωνίδα Χ. Ζῶη, λῆμμα, «Ἑβραῖοι»
(τόμ., σελ. 174 - 6), μεταφέρουμε τὸ παρακάτω ἀπό-
σπασμα, πού ἀφορᾷ τὴ σύγχρονη μεταπολεμικὴ ἐπο-
χή:*

*«Οἱ καταστρεπτικοὶ σεισμοὶ Ζακύνθου τοῦ 1953 εἶχαν
ὡς συνέπειαν τὴν διάλυσιν τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος*

Μερική άποψη των
τειχών της πόλεως.

Ζακύνθου, η οποία Κοινότης δεν είχε πέσει θύμα του εξοντωτικού διωγμού των Γερμανών, οι οποίοι, έτοιμοι να μεταφέρουν τους Έβραίους Ζακύνθου εις τα στρατόπεδα της καταστροφής, κατελήφθησαν υπό της επελθούσης καταρρεύσεώς των και ούτως εσωθήσαν. Κατά τους σεισμούς του 1953, η Κοινότης ήρθε με 38 Έβραίους, εξών μία γραία, ονόματι Λίζα Μάτσα, άπηνθρακώθη κατά την άκολουθήσαν πυρκαϊάν, οι δέ λοιποί μετανάστευσαν εις Αθήνας και εις τό Ισραήλ. Ούτω διελύθη η Κοινότης Ζακύνθου και έμεινεν έκκρεμή η περιουσία της, άποτελουμένη έκ του νεκροταφείου, έκ των δύο κατεστραμμένων συναγωγών και έκ των έρειπίων των οικιών της Κοινότητος».

Σημ. «Χρονικῶν». 'Ο καταστρεπτικός σεισμός του 1953 έφερε στην Αθήνα την όλότητα των όμοθρήσκων Ζακυνθίων, οι όποιοι επί μακρόν χρονικό διάστημα φιλοξενήθηκαν εις κατασκηνωτικές εγκαταστάσεις της Φραγκοκκλησιάς. 'Η πολύμηνος παραμονή τους εκεί και η ανάγκη γιά τόν άγώνα της επιβιώσεως, ώθησαν τούς Ζακυνθίους Ισραηλίτες νά άναζητήσουν νέες εύκαιρίες στην Αθήνα, μέ φυσικό έπακόλουθο την όριστική εγκατάστασή τους, κατά πλειοψηφία, στην πρωτεύουσα, ένν μία μερίδα εξ αυτών μετανάστευσαν στό Ισραήλ. Έτσι έσβησε μία ιστορική Κοινότης, μέ ζωή πολλών έκονταετηρίδων.

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Οι Έλληνες, Έβραίοι τό Θρήσκειμα

Σέ έπιστολή του, στό περιοδικό «Νέοι Άνθρωποι» (σ. 12, 1980), ό κ. Μ. Ι. Μιχαηλίδης δημοσιεύει διάφορες άντισημιτικές, (ό ίδιος τίς άποκαλεί άντισιωνιστικές) άπόψεις, οι όποιες, κατά τή σύνταξη του περιοδικού, είναι «λίγο τραβηγμένες και κάτω από τήν πίεσι ένός κλίματος άντιεβραϊσμού»

Σχετικά ό κ. Σ. Έσκεναζή έστειλε στό περιοδικό τήν παρακάτω έπιστολή (20 - 12 - 1980): «Δέν θά σταθώ σέ κανένα άλλο σημείο της έπιστολής του κ. Μ. Ι. Μιχαηλίδη, πού έδημοσιεύη στο φύλλο σου της 6 τρ. μηνός, μιά και ή έφημερίδα σας άναγνωρίζει ότι είναι «τραβηγμένες» και κάτω από τήν πίεσι ένός κλίματος άντιεβραϊσμού.

Θά ήθελα μόνο νά πληροφορήσω τόν έπιστολογράφo σου, καθώς και τόν καθένα άλλο πού τυχόν τό άγνοεί, ότι οι Έλληνες Έβραίοι είναι Έλληνες πολίτες μέ τά ίδια καθήκοντα, ύποχρεώσεις, δικαιώματα (στράτευσις, φορολογία, έλευθερία συνειδήσεως κλπ.) μέ όλους τούς άλλους πολίτες· διαφέρουν μόνο κατά τό θρήσκειμα μέ τήν πλειοψηφία των Έλλήνων πολιτών, πού είναι Χριστιανοί Όρθόδοξοι».

Οι Έβραίοι της Βέροιας

Ό κ. Ν. Σιδηρόπουλος — συμβολαιογράφος στη Βέροια, μάς έστειλε τήν παρακάτω έπιστολή:

«Στήν έδώ έκδιδόμενη ήμερήσια έφημερίδα «Λαός» διάβασα σήμερα πώς ύπάρχετε και έκδίδετε στην Αθήνα τό περιοδικό «Χρονικά» και πώς σ' ένα τελευταίο τεύχος σας γράφετε γιά τήν Άλβανία κ.λ.π. σχετικά μέ τό μεγάλο Έπος των έλληνικών όπλων του '40.

Έπειδή έκτιμώ και θαυμάζω τό έβραϊκό στοιχείο, μέ τό όποίο μέ συνδέουν παλαιές καλές άναμνήσεις (πώς μπορώ νά ξεχάσω τόν φίλο γείτονα του φουρνάρικου μας τό Τζάκο Τέστα, τόν Άσέρ Ρουμπέν, στόν όποιο έλεγα νά φύγουν όμαδικά στό βουνό γιατί ή Πολωνία, γιά τήν όποία του έλεγαν, θάταν όλεθρος — τό δάσκαλό μου της γαλλικής, μουσιού Κοέν, τόν φίλο συντάκτη της «PROGRESS» μουσιού Μπαρτζελαί και τόσους άδικοχαμένους συμπολίτες μας!) και διότι έκτιμώ τόν ήρωϊκό άγώνα των Έλλήνων Έβραίων πού έκφράζεται από τόν ήρωα άντισυνταγματάρχη Μορδοχαίο Φριζή, πού σκοτώθηκε έξω από τήν Πρεμετή στις 5.12.1940 και από τόν νεαρό πολυβολητή Μωϋς στό έργο του Μπεράτη «Τό Πλατύ Ποτάμι», (σελίδα 261), όπου στό άριστουργηματικό αυτό άγωνιστικό χρονικό του συγγραφέα από τόν πόλεμο του 1940 — 1941 περιγράφεται ή παλληκαριά πού δείχναν οι Έβραίοι στόν πρώτο νικηφόρο πόλεμο κατά του Άξονα, καθώς και γιά τόν άνθυπολοχαγό Ρεσέντα (άλήθεια, πόσο θάθελα νά πληροφορηθώ ότι ό άνθρωπος αυτός ζεί!) — σελίδα 409... Θά σάς παρακαλούσα νά μου στέλνατε τό άντίτυπο αυτό, καθώς και νά μέ γράφατε συνδρομητή του».

Ἡ Μεγάλη Συναγωγή τῆς Βουδαπέστης.

Ἡ Ἰσραηλιτική Κοινότης Οὐγγαρίας

Δέν υπάρχουν ἀκριβῆ στατιστικά καί δημογραφικά στοιχεία ἀναφορικῶς μέ τόν ἀριθμό τῶν Ἰσραηλιτῶν στή Λαϊκή Δημοκρατία τῆς Οὐγγαρίας. Οἱ ὑπολογισμοί ποικίλλουν μεταξύ 80.000 καί 100.000. Στόν τελευταῖο ἐτήσιο Ὁδηγό, 1979 - 80, ὁ ἐκεῖ πρόεδρος τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος περιγράφει τήν ἐβραϊκή ζωή στήν Οὐγγαρία κατά τά ἔτη 1976 - 1980, πλὴν ὅμως, δέν ἀναφέρει κανένα νοῦμερο. Οὔτε εἶναι δυνατόν νά πιστοποιηθεῖ ὁ ἀριθμός τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπό ἄλλες πηγές. Τά στοιχεία τῶν ἀπογραφῶν, πάλι, δέν βοηθοῦν, καθόσον ὁ θρησκευτικός δεσμός δέν συμπεριλαμβάνεται στίς καταστάσεις αὐτές.

Τόν Αὐγούστο τοῦ 1980 οἱ Οὐγγροὶ Ἰσραηλίτες γιόρτασαν τήν 30ῃ ἐπέτειο τῆς συμφωνίας μεταξύ τοῦ Κράτους καί τοῦ ἐκπροσωπευτικοῦ θρησκευτικοῦ τους σώματος, ἡ ὁποία σύμφωνα μέ τό Σύνταγμα τῆς Οὐγγρικής Δημοκρατίας σκιαγραφεῖ μέ σαφήνεια τά καθήκοντα καί τίς ὑποχρεώσεις τῶν συμβαλλομένων μερῶν. Στήν πραγματικότητα, ἡ ἀρχική συμφωνία συνήφθη νωρίτερα τό Δεκέμβριο τοῦ 1948 μεταξύ, ἀφ' ἑνός μέν τῶν Ὁρθοδόξων¹ καί «Νεολογικῶν»² ἀντιπροσωπευτικῶν σωμάτων καί, ἀφ' ἑτέρου, τῆς κυβερνήσεως τῆς Οὐγγρικής Δημοκρατίας, καί ποῦ ἀνανεώθηκε μετά τήν δημοσίευσή τοῦ νέου Συντά-

γματος τό 1949. Τό πρῶτο μέλημα τῆς συμφωνίας τοῦ 1948 ἦταν ἡ ἐγκαθίδρυση μιᾶς μικτῆς ἐπιτροπῆς, ἀποστολή τῆς ὁποίας ἦταν νά «ρυθμίσει τή νέα θέση τοῦ θρησκευτικοῦ δόγματος μέσα σέ πλαίσια τῆς Οὐγγρικής Δημοκρατίας». Τοῦτο ὑπῆρξε τό πρῶτο βῆμα γιά τήν ἐπίσημη ἐνοποίηση τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος σέ ἕνα ἀντιπροσωπευτικό σώμα.

Ὅταν, συνεπῶς, ἡ νέα συμφωνία διακήρυξε ὅτι ἡ Οὐγγρική Δημοκρατία ἀναγνωρίζει, σάν κάτι σημαντικό, τήν ἐλεύθερη ἀσκηση τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς, ἐντός τῶν ἰσχυόντων νομικῶν κανονισμῶν, ἐπετράπησαν ὅλες οἱ πάσης μορφῆς παρόμοιες θρησκευτικές δραστηριότητες, ἡ προσευχή στίς Συναγωγές καί σέ ἰδιωτικές κατοικίες, ἡ ἰδιωτική καί δημόσια θρησκευτική ἐκπαίδευση, πανεθνικά συνέδρια, συναντήσεις, τύπος, σχολεῖα τα λ μ ο ὑ ν τ ο ρ ά³, γ ε σ σ ι β ό⁴ ἐκπαίδευση θρησκευτικῶν λειτουργῶν καί δασκάλων. Διασφάλισε, ἐπίσης, ὅλες ἐκεῖνες τίς δραστηριότητες πού μέχρι τότε ὑπάγονταν, στήν ἐγκριση κάποιας ἀνώτερης ἀρχῆς, στά πλαίσια τῆς αὐτονομίας τοῦ δόγματος (π.χ. ταφή, σ ε χ ι τ ά⁵), ὡς ἐπίσης «τῇ θρησκευτικῇ ὑποχρέωσιν τῆς Κοινότητος νά μεριμνᾷ γιά τίς ἀνάγκες τῶν ἡλικιωμένων, τῶν ἀρρώστων, τῶν ὁρ-

φανών και των φτωχών».

Ταυτόχρονα, όμως όλα τα έβραϊκά σχολεία — όπως και τα λοιπά σχολεία κάθε δόγματος — κρατικοποιήθηκαν, εξαρουμένων των ιδρυμάτων για την εκπαίδευση των ραββίνων, θρησκευτικών δασκάλων, τα ταλμούντ τορά, και τις γεσιβότ.

Κατά τη διάρκεια των μετέπειτα χρόνων, κυρίως υπό το καθεστώς του Rakosi, πολλά από τα έναπομείναντα ιδρύματα έπαψαν να υπάρχουν. η θρησκευτική ζωή διατηρήθηκε με μεγάλες δυσκολίες και ό αριθμός των Ισραηλιτών μειώθηκε, έν μέρος σάν όποτέλεσμα της μετανάστευσης και της άλιγιό⁸, μεταξύ 1948 — 1951, των μικτών γάμων, των θανάτων και της άφομοιώσεως.

Θρησκευτική ζωή

Η Κοινότητα, και στη Βουδαπέστη και στις έπαρχίες, καταβάλλει μεγάλες προσπάθειες να διατηρήσει την έβραϊκή ζωή μέσα στά πλαίσια εκείνα τά πρό του β' παγκοσμίου πολέμου, όταν ήταν μία ύψηλά όργανωμένη Κεϊλά⁷. Ός έκ τούτου, υπάρχουν περί τις 30 Συναγωγές στην πρωτεύουσα και περί τις 80 στις έπαρχίες. Η παρακολούθηση σ' αυτές τις Συναγωγές ποικίλλει, αλλά παντού υπάρχουν καθημερινώς μινιανίμ⁸. Όρισμένες Συναγωγές άπαιτήθηκε να πουληθούν, ιδίως στις έπαρχίες, όπου σέ όρισμένες πόλεις δέν παρέμειναν καθόλου Ισραηλίτες. Οι Συναγωγές κατά τις λειτουργίες του Σαββάτου και των εορτών είναι πολλές φορές κατάρμεστες κόσμου, ιδιαίτερα οι Συναγωγές της Βουδαπέστης, άφού η μεγάλη πλειοψηφία των Ισραηλιτών διαμένει στην πρωτεύουσα. Σέ όρισμένα έπαρχιακά κέντρα υπάρχουν μόνιμοι ραββίνοι, οι όποιοι, μαζί με άλλους περιοδεύοντες επισκέπτονται τις πολύ μικρές Κοινότητες σέ όλη τη χώρα. Κρέας Κασέρ⁹ είναι διαθέσιμο παντού· η παραδοσιακή έξαγωγή οίνου, κασέρ και λικέρ από χυμό δαμασκήνων για τό Πέσαχ συνεχίζεται ακόμη. Τό κοινοτικό έργοστάσιο για Ματσότ¹⁰ της Βουδαπέστης, πού κτίσθηκε και έξοπλίσθηκε στις άρχές της δεκαετίας του 30, λειτουργεί καθόλο τό έτος και, πέρα από την προμήθεια των Ισραηλιτών όλης της χώρας, κάνει έξαγωγές στην Άνατολική Γερμανία, Τσεχοσλοβακία και Πολωνία. Υπάρχει ένα Κασέρ έστιατόριο, άρτοποιείο και ζαχαροπλαστείο πού συντηρούνται από την Κοινότητα.

Ιερολογούνται γάμοι στις Συναγωγές και γιορταζονται τά μπερίτ μιλά¹¹, μπάρ μισβά¹² και μπάτ μισβά¹³, υπάρχουν μικβότ¹⁴ και έξακολουθεί να λειτουργεί η Χεβρά Καντίσα¹⁵. Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ζωής της Συναγωγής αποτελούν τά συχνά πολιτιστικά άπογεύματα στις αίθουσες των Συναγωγών, όπου λαβαίνουν χώρα διαλέξεις επί της έβραϊκής ιστορίας και λογοτεχνίας και ποιητικές άπαγγελίες. Αυτά συνήθως διοργανώνονται από τά γυναίκαία σωματεία. Μιά φορά ανά δεκαπενθήμερο μεταδίδεται από τό Petofi Radio μία 15λε-

Έκπαίδευση

Σ' αυτόν τόν τομέα την πλέον τιμητική θέση κατέχει τό Ραββινικό Σεμινάριο, τό μοναδικό παρόμοιο ίδρυμα στην Άνατολική Εύρώπη. Τό Σεμινάριο πρωτάνοιξε τις πύλες του στά 1877 και κατέστη ένα έπιστημονικό ίδρυμα παγκοσμίου φήμης. Σήμερα έχει λίγους φοιτητές, μεταξύ δέ αυτών τέσσερις από τη Σοβιετική Ένωση και έναν από την Τσεχοσλοβακία. Τό τελευταίο καλοκαίρι άπεφοίτησε ένας

Γενική άποψη του έσωτερικού της Μεγάλης Συναγωγής της Βουδαπέστης.

Σοβιετικός φοιτητής, ό όποιος σήμερα είναι βοηθός του ραββίνου Fishman στη Συναγωγή της Μόσχας.

Στό ίδιο κτίριο έδρεύει τό Γυμνάσιο Άννα Φράνκ. Άποτελεί τό διάδοχο των δύο παλαιότερων Ισραηλιτικών Γυμνασίων άρρένων και θηλέων πού ίδρύθηκαν τό 1919. Λειτουργεί σάν μικτό και παρέχει μία τετραετή εκπαίδευση για νέους 14 — 18 έτών. Για άλλη μία φορά δέν υπάρχουν άκριβη στοιχεία αλλά, όπως έγκυρες πηγές πληροφορούν, ό αριθμός των μαθητών είναι μικρότερος των 50.

Η Κοινότης συντηρεί πολυάριθμα ταλμούντ τορά και γεσιβότ Κετανότ. Υπάρχοντας του διαχωρισμού Έκκλησίας και Κράτους, τά θρησκευτικά μαθήματα των παιδιών πού παρακολουθούν τά κρατικά σχολεία, παρέχονται από τά θρησκευτικά δόγματα. Η έγγραφη σ' αυτά τά μαθήματα ανακοινώνεται στην κοινοτική έφημερίδα, ό δέ αριθμός των έγγεγραμμένων μαθητών δέν είναι γνωστός.

Κοινωνική πρόνοια

Πρόσφατα ανανεώθηκαν οι σχέσεις Κοινότητος με την AJDC¹⁶ και λαβαίνει τακτική ένίσχυση για την έφαρμογή του κοινωνικού της έργου. Άπό τά παλαιότερα ύφιστάμε-

Γενική άποψη του Έχάλ της Συναγωγής στο Szeged.

να ιδρύματα μόνο λίγα εξακολουθούν και λειτουργούν και, βέβαια, σε πολύ μικρότερη κλίμακα. Τα όρφανοτροφεία αγοριών και κοριτσιών επανεγκαταστάθηκαν φέτος σε ένα οίκημα. Εκτός από τα όρφανά, το ίδρυμα στεγάζει και παρέχει διατροφή και εκπαιδευτική παρακολούθηση σε παιδιά έπαρχιωτών Ισραηλιτών που φοιτούν στην πρωτεύουσα.

Το εκ 200 κλινών Έβραϊκό Νοσοκομείο και ο Οίκος Ανιάτων, ένα από τα τέσσερα προπολεμικά έβραϊκά νοσοκομεία, συντηρείται από την Κοινότητα με την επιχορήγηση των υπηρεσιών Ορθεσκευμάτων και Υγιεινής, τα οποία συνεισέφεραν επίσης στην από μακροϋ απαιτούμενη ανακαίνιση και έπισκευή του.

Η Κοινότητα συντηρεί τρία γηροκομεία (δύο στη Βουδαπέστη και ένα στη Szeged). Δύο εξ αυτών επί του παρόντος έπισκευάζονται.

Επί της λίμνης Balaton λειτουργεί ο ξενώνας, που αρχικά ιδρύθηκε στίς αρχές του 1930 σαν ένα κέντρο διακοπών για τους Έβραίους δασκάλους. Καί αυτό έχει ανακαινισθεί όπως δέ είναι ο μόνος τέτοιος χώρος με κασέρ τροφή, άποτελεί πόλο έλξης για έπισκέπτες απ' όλη τη χώρα, ως επίσης, και το έξωτερικό.

Τό κοινοτικό γραφείο για την κοινωνική πρόνοια επιχορηγεί έναν μεγάλο αριθμό ηλικιωμένων και άπόρων Ισραηλιτών.

Πολιτιστική δράση

Η Κοινότητα αισθάνεται υπερήφανη διότι κατέχει ένα από τα αρχαιότερα έβραϊκά Μουσεία στην Εύρώπη. Η

πλούσια συλλογή του στεγάζεται δίπλα στην κεντρική Dohany utca Συναγωγή, στο κτίριο όπου γεννήθηκε ο Θεόδωρος Έρτσελ. Μόλις πρόσφατα ανακοινώθηκε ότι τό κτίριο αυτό θά ανακαινισθεί τή δέ δαπάνη θά καταβάλει τό κράτος. Τό Μουσείο δέχεται πολλούς έπισκέπτες από τό έξωτερικό και τό έξωτερικό.

Η παγκοσμίου φήμης βιβλιοθήκη του Ραββινικού Σεμιναρίου έχει έμπλουτισθεί με την κοινοτική βιβλιοθήκη, ή οποία διασώθηκε από τον πόλεμο στην αρχική της έδρα, τό οίκημα ενός πρώην έβραϊκού σχολείου.

Τό έθνικό έβραϊκό Άρχείο συνεχίζει τή συλλογή ύλικού άξιου για άρχειοθέτηση· ένας δέ από τούς σκοπούς του είναι ή διαφύλαξη των άρχείων των έπαρχιακών Κοινοτήτων, που έπαψαν νά λειτουργούν.

Η χορωδία Karl Goldmarc του Ραββινικού Σεμιναρίου εκτελεί τακτικά κονσέρτα ενώπιον έβραϊκών και μη - έβραϊκών άκροατηρίων, καθώς επίσης έχει δώσει κονσέρτα και στη Βιέννη.

Με τή βοήθεια του Memorial Foundation of Jewish Culture¹⁷, ή Κοινότητα εκδίδει τή σειρά Monumenta Hungariae Judaica, τόν έτήσιο Όδηγό, μονογραφίες για μεμονωμένες Κοινότητες και ένα έτήσιο ήμερολόγιο. Ο καθηγητής A. Scheiber, διευθυντής του Ραββινικού Σεμιναρίου, είναι συνήθως ο συντάκτης των διαφόρων εκδόσεων. Θά πρέπει νά προστεθεί ότι πολυάριθμα βιβλία έβραϊκού ένδιαφέροντος, φιλολογικά και μη, εκδίδονται από τή γενική αγορά βιβλίων. Αυτά συμπεριλαμβάνουν πρωτότυπες έρ- γασίες και μεταφράσεις.

Η «Uj Elet», ή κοινοτική δεκαπενθήμερη έφημερίδα, εκδίδεται άνελλιπώς, συνήθως σαν έξασέλιδη. Πέρα από τά κοινοτικά νέα και ειδήσεις από τό έξωτερικό περιέχει πολιτικά και λογρτεχνικά άρθρα, κριτικές, μικρές ιστορίες και ποίηση. Τά προσωπικά νέα και οι μικρές διαφημίσεις τής τελευταίας σελίδας, άπεικονίζουν τή ζωή των Ισραηλιτών στην Ούγγαρία.

Έπαφές με άλλους Ισραηλίτες

Άμέσως μετά την άπελευθέρωση τής Ούγγαρίας, τό 1945, ή AJDC έστειλε μία άντιπροσωπεία και προσέφερε γενναιόδωρη βοήθεια για τήν ένίαχυσή των έπιζησάντων, τήν έπανοικοδόμηση τής Κοινότητας, των Ιδρυμάτων της και για νά βοηθήσει τήν άλιγιά. Ο ούγγρικός Έβραϊσμός συνδέεται με τό Παγκόσμιο Έβραϊκό Συνέδριο, (Π.Ε.Σ.) τό όποιο διατηρούσε δικό του γραφείο στη Βουδαπέστη. Τό Π.Ε.Σ. άσχολούνταν τότε με τήν κοινωνική δράση και έγκαθίδρυσε στην Ούγγαρία πολυάριθμους παιδικούς οίκους. Βοήθεια έφθασε, επίσης κι από άλλους παγκόσμιους έβραϊκούς οργανισμούς: ORT, Agudat Israel, HIAS, κ.λπ. Για πρώτη φορά στην ιστορία του, τό 1948, ο

ούγγρικός Έβραϊσμός απέστειλε μία αντιπροσωπεία στη Συνδιάσκεψη του Π.Ε.Σ. στο Montreux.

Με την άνοδο στην εξουσία του καθεστώτος Rakosi οι επαφές με τόν παγκόσμιο Έβραϊσμό περιορίστηκαν δραστικά και τελικά απαγορεύθηκαν. Όταν ανήλθε στην εξουσία ο Janos Kadar, τό 1956, άρχισε μία διαδικασία φιλελευθεροποιήσεως που οδήγησε στην ανανέωση τών επαφών τής Ισραηλιτικής Κοινότητας με τόν παγκόσμιο Έβραϊσμό. Κατά τά τελευταία έτη με τήν πλήρη συμπαράσταση τών Άρχών, ο ούγγρικός Έβραϊσμός αποστέλλει αντιπροσωπεία παρατηρητών στίς συνεδριάσεις του Π.Ε.Σ. και αντιπροσωπείες του Π.Ε.Σ. έχουν έπισκεφθεί έπανειλημμένως τήν Ούγγαρία. Πρό μερικών εβδομάδων τό Κεντρικό Συμβούλιο τών Ούγγρων Ισραηλιτών ξεκίνησε τή διαδικασία γιά νά καταστεί πλήρες μέλος του Π.Ε.Σ.

Από κοινού με τά άλλα θρησκευτικά δόγματα, οι Ισραηλίτες συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνική και πολιτική ζωή τής χώρας. Ο Αρχираββίνος Dr. Salgo, εξέλεγη πρόσφατα μέλος του Κοινοβουλίου και ο πρόεδρος Hr. Heber είναι μέλος του Δημοτικού Συμβουλίου τής Βουδαπέστης. Η Κοινότητα έχει αντιπροσώπους σ' όλους τούς κύριους έθνικούς οργανισμούς, π.χ. Συμβούλιο τής Ειρήνης. Άρκετά μέλη τής κοινοτικής ηγεσίας έχουν παρασημοφορηθεί από τήν κυβέρνηση.

Η Συναγωγή στο Szeged.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ «ΧΡΟΝΙΚΩΝ»

1. Όρθόδοξοι — στόν Ιουδαϊσμό, κατά τή μακραιώνη ιστορία του, εμφανίσθηκαν ποικίλες τάσεις και ρεύματα άναφορικά με τήν φιλοσοφική έρμηνεία τών διδασκαλιών του και τήν έμπρακτη τήρηση τής θρησκείας. « Όρθόδοξοι», ένας σύγχρονος όρος, αποκαλούνται οι αύστηρά παραδοσιακοί Ισραηλίτες.
2. Νεολόγοι — αποκαλούνται οι εκπρόσωποι στην Ούγγαρία του συγχρόνου Μεταρρυθμιστικού Κινήματος, οι όποιοι επρέαβευαν, έν αντιθέσει προς τούς ριζοσπαστικούς μεταρρυθμιστές, έναν ήπιο έκσυγχρονισμό του Ιουδαϊσμού.
3. Ταλμούντ τора — όνομασία του παραδοσιακού στοιχειώδους θρησκευτικού σχολείου.
4. γεσαιβότ, (έν. γεσαιβά) — η παραδοσιακή άκαδημία Ιουδαϊκών μελετών, όπου δίδεται έμφαση στην μελέτη τής ραββινικής λογοτεχνίας.
5. σεχίτά — η Ιουδαϊκή μέθοδος σφαγής τών έπιτρεπομένων γιά κατανάλωση ζώων.
6. άλιγιά — κυρ. άνοδος: όρος αποδιόδμενος στην πρό τής ίδρύσεως του κράτους του Ισραήλ μετανάστευση.
7. Κεϊλά, (ή Κάλα) — η Συναγωγή και, κατ' επέκταση, η Κοινότητα σάν σύνολο.

8. μινιανίμ, (έν. μινιάν) — άπαρτία από δέκα ένήλικους άνδρες Ισραηλίτες, άπαραίτητη γιά τήν τέλεση θρησκευτικής λειτουργίας.
9. Κασέρ — όρος αποδιόδμενος γιά κάθε τι που είναι πλήρως σύμφωνο με τήν Ιουδαϊκή νομοθεσία. Κατ' επέκταση ο όρος χρησιμοποιείται σάν προσδιοριστικός τών θρησκευτικώς έπιτρεπομένων τροφών.
10. Ματσότ — τά άζυμα τής γιορτής του Πέσαχ.
11. Μπερίτ μιλά — τελετή περιτομής.
- 12, 13. μπάρ μιτσαβά και μπάτ μιτσαβά — τελετή ένηλικιώσεως γιά άγόρια και κορίτσια άντιστοιχώς.
14. μικβότ, (έν. μικβέ) — τελετουργικό μπάνιο.
15. Χεβρά Καντίσα — τίτλος αποδιόδμενος σέ φιλανθρωπική άδελφότητα που μεριμνά γιά τήν ταφή και τήν έν γένει απόδοση τής έπιβεβλημένης τιμής προς τούς νεκρούς, σύμφωνα με τό Ιουδαϊκό τυπικό.
16. AJDC — American Joint Distribution Committee, (ή «Joint»), σπουδαία φιλανθρωπική όργάνωση τών Έβραίων τών Ένωμένων Πολιτειών.
17. Memorial Foundation of Jewish Culture — Όργανισμός υπαγόμενος στο Παγκόσμιο Έβραϊκό Συνέδριο, με άποστολή τήν πολιτιστική και θρησκευτική άνύψωση τών ανά τόν κόσμο Ισραηλιτικών Κοινοτήτων.

Άκρόπολις: Με τίτλο «Τὰ Ἀπαντα τῶν διωχθέντων» δημοσιεύει τὰ παρακάτω: «Ὅπως διαβάζουμε, τὰ «Ἀπαντα» τῶν διωχθέντων ἀπὸ τοὺς Ναζὶ Γερμανῶν, ἐκδίδονται στὴ Γερμανία, μὲ πρωτοβουλία τοῦ δημοσπονδικοῦ ὑπουργείου Ἑβραίων, τοῦ Ἰδρυμα Ἑβραίων Φυγαδῶν καὶ ἑνα ἀμερικανικὸ Ἰνστιτούτο Ἑβραίων. Ὁ πρῶτος τόμος εἶναι ἤδη ἐτοιμος καὶ περιλαμβάνει τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα 4.000 περίπου προσωπικοτήτων τοῦ πολιτικοῦ καὶ ἐπιχειρηματικοῦ κόσμου, ποὺ ἀναγκάστηκαν τότε νὰ ἐγκαταλείψουν τὴ ναζιστικὴ Γερμανία. Τὸ 1981 — 82 θὰ εἶναι ἐτοιμος ὁ δεύτερος τόμος, ποὺ θὰ περιλαμβάνει ἐπιστήμονες, συγγραφεῖς καὶ καλλιτέχνες. Φυσικὰ σ' αὐτὴ τὴν ἀναφορά, πρωτεύοντα θέση ἔχουν οἱ Ἑβραῖοι, ὅπου 278.000 ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Γερμανία ἐπὶ Χίτλερ. Μόνον τὸ 1939, μετὰ τὴν περίφημη «νύχτα τῶν κρυστάλλων», ἔφυγαν 78.000 Γερμανοεβραῖοι.

Ἀπὸ τὰ 4.000 πρόσωπα ποὺ ἀναφέρονται στὸν πρῶτο τιμητικὸ τόμο, μόνο τὸ 46 % ἐπέστρεψε στὴ Γερμανία, μετὰ τὴν κατάρρευση τοῦ Χίτλερ. Ἐνα 9 % πέθανε στὴν ἐξορία, ἐνῶ 13 % συνελήφθηκε ἀπὸ τὴν Γκεστάπο ἀπὸ πλαίσια μυστικῶν ἀποστολῶν ποὺ εἶχαν ἀναλάβει. Οἱ αὐτοεξόριστοι ξεχάστηκαν μετὰ τὸν πόλεμο καὶ κάποιο ἐνδιαφέρον παρέμεινε μέχρι σήμερα ζωντανό μόνο γιὰ τὴν λεγόμενη «λαοτεχνία τῶν ἐμικρέδων». Ἔτσι, ὅλο αὐτὸ τὸ σκοτεινὸ κεφάλαιο τῆς σύγχρονης γερμανικῆς ἱστορίας, παρέμεινε ἀνεξερεύνητο μέχρι τὴν δημοσίευση τοῦ πρώτου αὐτοῦ τιμητικοῦ τόμου». (5 — 12 — 1980).

Βῆμα: «Μὲ θέμα ὁ ἐφθασχασμὸς δὲν εἶναι ἀπάντηση στὸν εὐρωφασισμό» σημειώνει ὅτι: Στὸ Παρίσι ἡ ἀστυνομία ὑποψιάζονταν μέχρι πρόσφατα ὅτι ὑπεύθυνα γιὰ τὴ βομβιστικὴ ἐπιθεση ἦταν τὰ μέλη τῆς ἀπαγορευμένης ὁργανώσεως «Ἐθνικὴ καὶ Εὐρωπαϊκὴ Δράση». Ἡ σύζυγος τοῦ ἀρχιραβίνου τῆς Ρώμης μίλησε πρόσφατα γιὰ «μυστικὸς δεσμούς μετὰ τῆς Μπολῶνια, τοῦ Μονάχου καὶ τοῦ Παρισιῦ». Ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ κλίμακα τῆς ἰταλικῆς ἀσφαλείας σχολιάστηκε ὅτι οἱ τρεῖς ἐπιθέσεις ἔγιναν τόσο κοντὰ ἡ μιά στὴν ἄλλη, ποὺ ἀποκλείεται τὸ γεγονὸς νὰ μὴν ἦταν συντονισμένες. Ὁ πρωθυπουργὸς τοῦ Ἰσραὴλ Μεναχέμ Μπέγκιν δὴλωσε πὺς φοβᾶται μήπως ἀναστήθηκε πάλι κάποιο ἄγριο τέρας» (6 — 12 — 1980).

Μακεδονία: Ὁ Χ. Λαμπρινὸς παρουσιάζοντας τὸ βιβλίο τοῦ Χρ. Ἀλεξόπουλου «Ἕλληνες! Γκρήξ ἡ Ἑλλάς!», σημειώνει, μετὰ ἄλλων, ἀναφερόμενος στὸ κεφάλαιο γιὰ τίς ἀρετὲς τοῦ Ἑλλήνος: «Κι' ἂν ὁ συγγραφεὺς ἐγκαταλείψει ὅλο του τὸ ἐπιχειρήματα μπορεῖ ἴσως νὰ στηριχθεῖ στὶς διαπιστώσεις ἡ μάλλον ἀφορεσμούς τοῦ Τσώρτσιλ ποὺ περιλαμβάνει πρὶν ἀπὸ τὸν πρόλογο στὸ βιβλίο του, ὅπου ὁ μεγάλος πολιτικὸς ἀναφέρεται στοὺς δύο λαοὺς ποὺ ἐπέζησαν ἀπὸ τὴν αὐγὴ τῆς ἱστορίας μέχρι σήμερα, τοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς Ἑβραίους καὶ ἐπιδιώκει νὰ ἐξηγήσει τὸ μυστικὸ τῆς ἐπιβιώσεώς τους μὲ τὸ γνωστὸ βρετανικὸ φλέγμα ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιτηρητικὴ βαθύτητα πλαισιωμένη μὲ βρετανικὸ χιούμορ: «Οἱ Ἕλληνες συναγωνίζονται τοὺς Ἑβραίους γιὰ τὰ πρωτεῖα τῆς πρὸ πολιτικοποιή-μενης φυλῆς τοῦ κόσμου. Ἀνεξάρτητα τοῦ πόσο ἀπελπιστικὴ εἶναι ἡ κατάστασή τους ἡ πόσο σοβαρὸς εἶναι ὁ κίνδυνος γιὰ τὴ χώρα τους, βρίσκονται πάντα χωρισμένοι σὲ πολλὰ κόμματα, μὲ πολλοὺς ἀρχηγούς ποὺ μάχονται μετὰ τῶν τους μὲ τρομερὴ σκληρότητα... Καὶ οἱ δύο φυλὲς ἔχουν ἐπιβεβεῖ ἱκανότητα γιὰ ἐπιβίωση, παρὰ τοὺς ἀτέλειωτους κινδύνους καὶ τὰ βάσανα ἀπὸ ἐξωτερικοὺς δυνά-στες, ποὺ ἀντισταθμίζονται μόνο ἀπὸ τοὺς δικούς τους καυγὰδες τίς βεντέτες καὶ τίς τρικυμίες... Προσωπικὰ ἔχω πάντα σταθερὸ στὸ πλευρὸ τους καὶ πιστεύω στὴν ἀκατανίκητὴ δύναμή τους νὰ ἐπιζήσουν ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ φαγωμάρα καὶ τὰ παγκόσμια ρεύματα ποὺ ἀπειλοῦν τὴν ἐξαφάνισή τους...» (9 — 12 — 1980).

Βῆμα: Σὲ ἔρευνα τοῦ Β. Μαθιόπουλου μὲ θέμα «Ὁ ὄξονας τοῦ αἰσχύους: Μεταξὺς — Δοσιλόγος — Γκεστάπο» ἀναφέρεται καὶ τὸ μνημόνιο τοῦ Φόν Ἐτσαντοφ, 4 Ἰουλίου 1941, στὸ ὁποῖο ἀναγράφεται γιὰ τοὺς Ἑβραίους ὅτι, «σημαίνοντες καὶ πλούσιοι εἶναι ὅσοι βρίσκονται στὴν Ἀθήνα, ἐνῶ οἱ ἀριθμητικὰ πολὺ περισσότεροι Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι φτωχότεροι καὶ πρὸ ἀσπασμοί. (10 — 12 — 1980).

Ἱστορία: Σὲ ἐπιστολὴ τοῦ ὁ κ. Κυπαρίσσης γιὰ τὴν «Ἐισβολὴ στὴν Ἐπαρχία Κονίτσης», κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου τοῦ 1940, σημειώνει, μετὰ ἄλλων: «Τὴν ἴδια νύχτα (28 — 10 — 40) ἡ διοίκηση τῆς ἡπειρώτικης, VIII Μερραρχίας συγκρότησε τὸ Ἀπόσπασμα Λέων Ἀντ/ρχη Φριζὴ Μαρδοχαίου — Ἰσραηλὶτὴ Γιαννικτῆ) μὲ μονάδες: τὸ τάγμα Κονίτσης, ἑνα ἄλλο τάγμα ποὺ βρισκόταν κεῖν τὴν ὥρα στὴ Λάιστα καὶ μὴ πυροβολαρχία. Ἦταν τὸ μετέπειτα περίφημο Ἀπόσπασμα Φριζὴ ποὺ ἔχει στὸ ἐνεργητικὸ του καὶ τὴν κατάληψη τῆς Χόταβας (5 — 12 — 1940) καὶ ἐκείν τὸ ὁδικὸ κόμβου τῆς Κλεισούρας, μπρὸς στὸ Τεπελένι». (Δεκέμβριος 1980).

Θεσσαλονίκη: Δολοφονία Ἑβραίου ἡγέτη στὴ Δ. Γερμανία: «Πρῶτον ἀξιωματικὸς τοῦ Ἰσραηλινοῦ στρατοῦ καὶ ἡ σύντροφός του δολοφονήθηκαν στὴν Δυτ. Γερμανία καὶ ἡ ἀστυνομία ἀνακοίνωσε, ὅτι μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν πολιτικὰ κίνητρα, κυρίως ἀντισημιτικά. Τὰ πτωματὰ τοῦ Σλόμο Λέβιν, 66 ἐτῶν, καὶ τῆς 57χρονης Φρίντα Πέσκε βρέθηκαν στὸ σπίτι τοῦ πρώτου τὸ πρωῒ. Καὶ τὰ δύο θύματα εἶχαν πυροβοληθεῖ πολλές φορές στὸ κεφάλι. Ὁ Λέβιν, ἀρχηγὸς τῆς τοπικῆς ἐβραϊκῆς κοινότητος, εἶχε ὑπηρετήσει σάν ἀκόλουθος τοῦ Ἰσραηλινοῦ ὑπουργοῦ ἀμύνης Μοσέ Νταγιάν, στὸν πόλεμο τοῦ Γίόμ Κιμπούς τὸ 1973. Ἦταν ἀπὸ τοὺς δραστήριους ὑποστη-ρικτὲς τῶν Ἑβραίων τῆς Βόρ. Βουαρίας καὶ ἀρχηγὸς τῆς ἐνωσεως γιὰ τὴν χριστιανοεβραϊκὴ συνεργασία. Ἡ Πέσκε, μὲ τὴν ὁποία διατηροῦσε δεσμό, ἦταν χήρα τοῦ Μίχαελ Πέσκε, ποὺ ὑπῆρξε γιὰ χρόνια δήμαρχος τοῦ Ἐρλάνγκε» (20 — 12 — 1980).

Εὐθύνη: Σὲ ἄρθρο τοῦ καθηγητοῦ Γ. Δ. Δασκαλάκη ἀναφέρεται ὅτι «Οἱ ἀξίες τῆς Δύσεως (εἶναι) ἑνα σύνολο ἀπὸ desiderata μὲ προέλευση τὸν Ἰουδαϊκὸ, ἑλληνικὸ καὶ χριστιανικὸ πολιτισμό» (Δεκέμβριος 1980).

Θεσσαλονίκη: Παρουσιάζοντας τὴν ὁδὸ Βασιλίσσης Σοφίας τῆς Θεσ/νίκης ἀπὸ τὸ 1910 μέχρι σήμερα σημειώνει: «Λίγο πρὶ πάνω, ἀρχίζαν τὰ Τούρκικα καὶ πρὶ πάνω τὰ Ἑβραϊκὰ νεκροταφεῖα. Ἀνάμεσα δέ σ' αὐτὰ ἦταν τὸ «κἀλάνι» ποὺ γινόταν ὁ «πετροπόλεμος» Ἑλλήνων — Ἑβραίων — Τούρκων» (24 — 12 — 1980).

Θεσσαλονίκη: Δημοσιεύει τὴν πληροφορία ὅτι «Ὁ κυνηγὸς τῶν Ναζι» Σιμόν Βίξενταλ δὴλωσε, ὅτι βρίσκεται στὰ ἴχνη τοῦ ἐγκλημα-τια πολέμου Γιόζεφ Μενγκέλε, τοῦ γνωστοῦ «γιατροῦ τοῦ θανάτου» τοῦ τρομεροῦ στρατοπέδου συγκεντρώσεως Ἀουσβιτς. Σύμφωνα μὲ τίς δηλώσεις τοῦ Βίξενταλ, ὁ Μενγκέλε ἐμφανίστηκε γιὰ τελευταία φορὰ πρὶν ἀπὸ ἐννέα ἐβδομάδες στὴν Οὐρουγουάη. Ὁ Βίξενταλ διαθέτει δύο ἀτομα στὴ Νότια Ἀμερικὴ γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ ἐγκληματῆ καὶ προσφέρει 50.000 δολλάρια γιὰ ὁποιαδῆ-

ποτέ πληροφορία που θα οδηγούσε στην σύλληψή του. «Θέλω ή να αυτοκτονήσω ή να παραδοθεί στην πλησιέστερη γερμανική πρεσβεία», δήλωσε ο Βίζενταλ» (24 — 12 — 1980).

Ταχυδρόμος: (Βόλου): Ρεπορτάζ από τα έγκαϊνα της Λέσχης της έκει 'Ισραηλιτικής Κοινότητας (31 — 12 — 1980).

Ήπειρωτικός Αγών (Ίωάννινα): Δημοσιεύει τό ιστορικό σημείωμα του Ν. Σφενδόνη γιά τή «Γιορτή της Σκηνοπηγίας των Έβραϊων Θεσσαλονίκης», που έδημοσιεύθη στό «Χρονικά» του 'Οκτωβρίου 1980 (6 — 12 — 1980).

Μακεδονία (Θ'νικης): Μελέτη γιά τόν έμψηρμό του Ράϊχσταγ από τόν Χίτλερ. 'Ο έμψηρμός ήταν ή άπαρχή του διωγμού των Έβραϊων (6 — 1 — 1981).

2. ΠΕΡΙ ΙΣΡΑΗΛ

Αθηναϊκός Τύπος: «Στό 13ο Συνέδριο τής F.E.B.S. (Έομοσπονδίας Ευρωπαϊκών Βιοχημικών Έταιριών) που όργανώθηκε πρόσφατα στό 'Ισραήλ έλαβαν μέρος πέντε Έλληνες έπιστήμονες του Έλληνικού 'Ιδρύματος Έρευνών. Πρόκειται γιά τούς κ.κ. Κ. Καζιάνη, Ν. Οίκονομάκου, Θ. Σωτηρούδη, Φρ. Κολίση καί Κλ. 'Ισραηλίδη» (11 — 12 — 80).

Από τή ζωή των Κοινοτήτων

ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΨΗΦΙΣΜΑ

Τό Κοινοτικό Συμβούλιο συνελθόν έκτάκτως επί τῷ θλιβερώ άγγέλματι του άδοκήτου θανάτου του άιμνήστου ΙΣΑΑΚ ΝΕΦΟΥΣΗ, προσφέροντος επί σειράν έτών πολυτίμους ύπηρεσίας εϊς τās Κοινοτικές Έπιτροπās καί 'Ιδρύματα

Αποφασίζει όμόφωνα

- 1 Έκφράζει πρός τούς οικείους του τήν εϊλικρινή του λύπη γιά τήν άπώλειαν του τόσο αγαπητου εϊς όλους 'Ισαάκ Νεφούση.
- 2 Δωρίζει άντί στεφάνου εϊς μνήμην του τό ποσόν των 5.000 δραχμών πρός τό Σχολείον τής Ι.Κ.Θ. καί τό ποσόν των 5.000 δραχμών πρός τό Γηροκομείον Σ. Μοδιάνα.
- 3 Αποφασίζει νά παραστή σύσσωμον στήν κηδεία του μεταστάντος.
- 4 Τό παρόν νά δημοσιευθί στό περιοδικό «ΧΡΟΝΙΚΑ».

ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΨΗΦΙΣΜΑ

Μέ τήν εύκαιρία που ή κυρία ΛΟΥΪΖΑ ΑΒΡΑΑΜ, έκ Λαρίσης καταγομένη, γόνος τής παλαιās καί άρχοντικής οικογενείας Μουσών Αβραάμ, εϊς έκπλήρωσιν έπιθυμίας της όπως φανή χρήσιμη στήν Κοινότητα άπεφάσιν εν καί ήρχισε ήδη τήν έκτέλεσιν έργου έγκαταστάσε ως συστήματος ήλεκτρικής θερμάνσεως εϊς τήν Συναγωγήν τής Κοινότητος, δαπάνης τριακοσίων όγδοήκοντα χιλιάδων (380.000) δραχμών, άφιερώνουσα τήν δωρεάν αύτήν εϊς μνήμη των προσφιλών γονέων καί λοιπών συγγενών της.

Τό Διοικητικόν Συμβούλιον, καταφανώς συγκεκινημένον έκ τής γενναιόφρονος χειρονομίας τής δωρητριάς, άποδεχόμενον μεθ' ίκανοποιήσεως τήν εύγενή προσφοράν της καί κατόπιν προτάσεως του Προέδρου, άποφασίζει όμοφώνως καί

Ψηφίζει

- 1 Νά άνακηρυχθί ή Κα ΛουΪζα Μουσών Αβραάμ, δωρητρια τής 'Ισραηλιτικής Κοινότητος Λαρίσης καί νά έκφραστούν πρός αύτήν τά θερμά συγχαρητήρια, αϊ εύχαριστίαι καί ή εύγνωμοσύνη του Διοικητικού Συμβουλίου καί του συνόλου των μελών τής Κοινότητος καθώς καί αϊ εύχαί ύπέρ τής μακροημερεύσεώς της έν ύγεία καί εύτυχία ίνα, ύπό τās εύλογίας του Θεου, δυνηθί νά συνεχίση τήν έκτέλεσιν παρομοίων πράξεων εύποιίας.
- 2 Νά έντοιχισθί εϊς σημείον έντός τής Συναγωγής καί εϊς άνάμνησιν του γεγονότος αύτου είδική πινακίς.
- 3 Νά μνημονεύονται οϊ προσφιλείς συγγενείς της εϊς τήν Συναγωγήν κατá τās κατασκευτικές προσευχάς τής παραμονής του ΓΙΟΜ ΚΙΠΟΥΡ έκάστου έτους.
- 4 Νά έπιδοθί αντίγραφον του παρόντος εϊς τήν δωρητριάν Κα ΛουΪζα Μουσών Αβραάμ καί κοινοποιηθί τουτο πρός τό θρησκευτικόν προσωπικόν τής Συναγωγής διά τά καθ' έαυτό.

עץ חיים היא

Δένδρον ζωῆς εἶναι ἡ Τορά...
(Παροιμ. 3:18)